
ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

УДК 141.132:116]Кант

DOI 10.35423/2078-8142.2019.3-4.05

А. В. Ільїна,

кандидат мистецтвознавства, докторантка
Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України
м. Київ, Україна

e-mail: husserliana2016@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4921-5777>

КАНТОВА КОНЦЕПЦІЯ ВІЛЬНОЇ ГРИ В РАКУРСІ ПРОБЛЕМИ УНІВЕРСАЛЬНОСТІ ТА ЇЇ КРИТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ В ДЕРИДІАНСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ

Стаття перша:

ІМПЛІКАЦІЇ ТЕМИ УНІВЕРСАЛЬНОГО В КОНЦЕПЦІЇ «ВІЛЬНОЇ ГРИ ПІЗНАВАЛЬНИХ СПРОМОЖНОСТЕЙ» ІМАНУЕЛЯ КАНТА

У статті досліджується кантівська концепція вільної гри пізнавальних спроможностей – виображення і розсуду – в ракурсі проблеми трансцендентальної універсальності. Відзначається універсалізуючий потенціал третьої «Критики», одним із визначальних сюжетів якої є проблема вільної гри, щодо Кантової філософської системи в цілому. Викладаються базові параметри авторської тематизації трансцендентального універсалізму як такого, що ґрунтується на принципах відношення і відмінності і є пов'язаним із конституванням порядку гіпер-універсальності. Оприєнено її проаналізовано параметри універсальності, імпліковані концепцією вільної гри. Показано, яким чином вихідна універсальність трансцендентального виображення виявляється в рамках вільної гри водночас підваженою і гіперболізованою. Досліджено амбівалентну позицію вільної гри у відношенні до пізнання; з метою схоплення універсалістичних імплікацій релевантного вільній грі модусу пізнання – «пізнання взагалі» – введено концепт «пізнання als ob». Встановлено певну асиметрію в рамках вільної гри між статусами виображення

і розсуду, а саме – пріоритетність останнього. Проаналізовано специфіку властивої вільній гри суб'єктивної універсальності, виявлено її інтерсуб'єктивні та квазі-об'єктивні засновки; застосовано поняття «als ob-об'єктивності», що характеризує певну тенденцію до універсалізації самої універсальності, позначаючи універсальний вимір на межі суб'єктивного й об'єктивного.

Ключові слова: *вільна гра, трансцендентальна універсальність, виображення, розсуд, пізнання, «als ob-об'єктивність».*

Актуальність Кантової думки для сучасної філософії визначається не лише її невичерпністю як дослідницького ресурсу. Радикалізм кантівського перевороту раз у раз стає творчою спонукою до власних філософських рішень для мислителів нових поколінь. Крім того, багата інтелектуальна палітра Кантових концептуальних рішень містить у собі елементи, що виявляються суголосними запитам філософій другої половини ХХ – початку ХХІ ст. До того ж інтерпретації кантівського трансценденталізму є вагомими складовими таких фундаментально відмінних між собою дискурсів, як аналітична філософія, комунікативна філософія, герменевтика, пост-структуралізм.

Трансцендентальне мислення створює передумови для переосмислення і специфічної тематизації проблеми універсальності, актуальність якої для філософської думки є повсякчасною, але в особливий спосіб артикулюється в ситуації «після модерну», коли на перший план виходять питання розрізнення, іншості та сингулярності. Їх оприявлення і концептуалізація стають можливими лише за умови належної уваги до проблематики універсальності, саме по відношенню до якої і конституюються ключові позиції філософій відмінності.

Естетична концепція Канта, що певною мірою вінчає його трансцендентальну систему, відіграє важливу роль для розвитку філософії «після Канта» в усіх дискурсивних вимірах: значення і впливи Кантової третьої «Критики» аж ніяк не обмежуються цариною власне естетичного.

Метою даного дослідження є аналіз Кантової концепції вільної гри пізнавальних спроможностей – як одного з центральних сюжетів «Критики сили судження» – в аспекті проблеми трансцен-

дентальної універсальності. Дана мета конкретизується в наступних завданнях, що полягають у виявленні основних аспектів універсальності – як безпосередньо властивих вільній грі, так і нею імплікованих:

1) сформулювати засадничі параметри трансцендентального універсалізму;

2) визначити підстави і ступінь значущості третьої «Критики» для постановки і тематизації проблеми трансцендентальної універсальності;

3) проаналізувати специфіку функції виображення в конституванні універсальності трансцендентального кшталту;

4) дослідити проблему релевантності вільної гри дискурсу пізнання;

5) розглянути питання (а)симетричності статусів виображення і розсуду в рамках вільної гри;

6) дослідити співвідношення суб'єктивного та об'єктивного виміру універсальності, конституційованої в рамках вільної гри.

Основними параметрами наукової новизни даного дослідження є 1) його концептуальна рамка, котра вписує аналіз локальної теми «універсалістичних» імплікацій концепції вільної гри до загальної проблеми трансцендентального універсалізму (що є вихідною авторською концепцією) та 2) виявлення і тематизація окремих сюжетів, пов'язаних з проблемою універсальності, що конститууються в межах дискурсу вільної гри і за допомогою яких означена проблема розкривається в різних аспектах і вимірах.

Наявні дослідження проблеми універсальності в Кантовій філософії здебільшого стосуються її практичної ланки. Отже, найпершим чином йдеться про універсалістичні засади етики Канта. Як відомо, квінтесенцією Кантового універсалізму (в моральній царині) є категоричний імператив. Формула «Вчиняй виключно згідно з тією максимою, про яку ти водночас волієш, щоб вона стала універсальним законом» [24, с. 39] є предметом пильної уваги багатьох дослідників кантівської етики. Однак і для першої «Критики» проблема (чи радше вимога) універсальності є одним з домінантних мотивів у розбудові теоретичної системи. Так, відомі кантознавці Пол Гайер і Ален Вуд відзначають, що, попри критичне налаштування, що виявлялося у спробах обмеження простору ме-

тафізики, «Кант при цьому намагався захистити від емпіристів її (метафізики. – *A. I.*) засадничу вимогу можливості універсального та необхідного знання» [16, с. 2] [35].

Особливого значення тема універсального набуває у зв'язку з «Критикою сили судження», котра, за задумом самого Канта, має стати мостом між першими двома «Критиками». У рамках же самої третьої «Критики» тема вільної гри є одним із визначальних сюжетів, зокрема стосовно питання про універсальність.

Концепція вільної гри пізнавальних спроможностей (сил), або здатностей [36], є темою численних досліджень у кантознавстві ХХ–ХХІ ст. Так, Генрі Елісон приділяє значну увагу цьому сюжету в своїй відомій праці «Кантова теорія смаку» [1]. Зокрема, у фокусі його уваги перебуває проблема співвідношення між власне вільною грою виображення і розсуду та гармонією між цими пізнавальними здатностями. До проблематики вільної гри звертаються також Дітер Генріх [19], Рудольф Маккріл, [26], Пол Гаєр [10; 12; 14], Ханна Гінсбург [9], Кенес Роджерсон [30].

Проблема універсальності виявляється одним із суттєвих аспектів дослідницького інтересу у зв'язку з темою вільної гри. Лінда Палмер відзначає властиву останній не-концептуальну універсальність [27]. Християн Хельмут Венцель звертається до теми вільної гри в контексті дослідження проблеми універсальної комунікабельності суджень смаку, а також пов'язаної з нею проблеми відношення уявлення до пізнання як умови можливості універсальності [32] [37]. Жан Петіто, пропонуючи розглядати третю «Критику» як один з найважливіших текстів-попередників семіотики, пов'язує властиву вільній грі універсальність з інтерсуб'єктивністю [29, с. 242]. Мехмет Аталай, акцентуючи увагу на проблемі поєднання вимог універсальності і суб'єктивності для суджень смаку (і в назві своєї праці, здавалося б, імплікуючи їхнє протиставлення), стверджує необхідність «осягнення внутрішньої єдності між суб'єктивним та універсальним», на протипагу звичайному «накладанню універсальності» [2, с. 50]. Деніел Вілсон, досліджуючи проблему втіхи (pleasure) в судженні смаку, акцентує увагу на такому аспекті кантівських рефлексивних суджень (до яких відносяться естетичні «судження смаку»), що полягає у «намаганні розташувати даний партикулярний об'єкт під певним уні-

версальним, що не є даним» [33, с. 125]. Роджерсон у додатку до монографії, який має назву «Значення універсальної валідності в Кантовій естетиці», визначає кантівські «судження смаку» як «рид імперативів. А саме, судження смаку висуває вимогу до кожного (тобто, універсально)» [30, с. 101]. І цю універсальність він характеризує в такий спосіб: «сутність твердження, що судження смаку є універсально валідними, видається такою, що, коли ми отримуємо вітху від об'єкта, котрий, як ми вважаємо, є прекрасним [that we purport to be beautiful], ми маємо підстави «очікувати» чи «вимагати», щоб кожен знаходив цей об'єкт таким, що викликає вітху – щоб кожен погоджувався з нашим «судженням утіхи»» [30, с. 102].

Так чи інакше, але тема універсальності у зв'язку з концепцією вільної гри розглядається здебільшого в аспекті спроможності кожного суб'єкта до здійснення такої гри. «Але в який спосіб Кант використовує це поняття «вільної гри здатностей [faculties]» для обґрунтування своєї суб'єктивної універсальності? Кант переконаний, що така здатність [capacity] входить до «вільної гри виображення і розсуду» є універсальною здатністю. Іншими словами, кожен є здатним це робити» [7]. Однак не менш значущими видаються такі пов'язані з проблематикою універсальності питання, як, наприклад, зв'язок між відмінними порядками – сферами виображення та розсуду [38], теоретичного та практичного доменів [39], а також універсальність-чистота судження, зумовлена свободою від конкретного поняття і відтак пов'язана з інтенцією на «пізнання взагалі». В останньому випадку універсальність є пов'язаною з властиво трансцендентальною домінантою можливості («можливісністю»), що в певний спосіб актуалізується за умови властивого вільній грі звільнення від поняттєвого обмеження. Одним із важливих, хоча й вельми дискусійних питань, пов'язаних із сюжетом універсальності, є пріоритетність однієї зі спроможностей, що становлять гру: виображення чи розсуду, попри постульовану рівнозначність їхніх функцій. І, нарешті, вагомим аспектом дослідження універсальності на ґрунті кантівської естетики є проблема гіперформалізму (на прикладі якої, зокрема, виявляє себе спадковість деконструкційної філософії щодо кантівського дискурсу). Запропонований у даній розвідці дослідницький погляд уможливує як

постановку, так і аналіз зазначених проблем. Значну частину з них буде розглянуто безпосередньо в межах цієї роботи [40].

Дана розвідка є однією з циклу праць, присвячених проблемі трансцендентального універсалізму. Тож насамперед дозволимо собі в найзагальніших рисах визначити його фундаментальні аспекти. Згідно з основною ідеєю дослідження, в межах трансцендентального дискурсу (як його взірцеві модуси розглядаються Кантова критика, Гусерлева феноменологія, деридианська деконструкція) формується специфічний, альтернативний «традиційному» тип універсальності, що базується на конститутивних для трансцендентального мислення предикатах: відношенні та відмінності. На противагу «традиційному» універсалізму, що протиставляє себе всім ефектам партикулярного та/або сингулярного характеру – і відтак, по суті, втрачає універсальний статус, залишаючи на берегах своє «інше» – універсалізм трансцендентального кшталту прагне залучати царину відмінного, і при цьому на місце привласнення поставити відношення. Відтак радикально інакше виявляється легітимно залученим до системи, яка таким чином отримує статус *гіпер-універсальної*. А партикулярне або сингулярне постає елементом такої системи, в радикальному випадку навіть не лише обмежуючись функцією її складової, а й виявляючись чинником конституювання «нового» універсалізму. Найбільш загальним (універсальним) прикладом такого підходу є скерованість трансцендентального мислення вимогою можливого досвіду, адже (1) досвід за означенням не має універсалістських характеристик і (2) через зумовленість досвідом трансцендентальний суб'єкт або трансцендентальна свідомість втрачають статус універсальності, якщо останню тлумачити в стереотипному ключі: як тотальність або як унарний абсолют.

Деконструкційна філософія гіперболізує трансцендентальний тренд балансування між універсальним та партикулярним-сингулярним. Відтак деридианська філософія – як філософія відмінності й філософія Іншого – робить спроби (значною мірою апоретичні) встановити таку універсальність, що передбачала б нерозв'язне, але при тому продуктивне балансування між універсальним та його Іншим. Зрештою власне Інший у пізній філософії Дериди отримує предикати універсальності.

Ще один аспект трансцендентального (і квазі-трансцендентального) універсалізму пов'язаний з властивою трансцендентальному мисленню пріоритетністю можливості над актуальністю конкретних реалізацій (відповідно до пріоритету трансцендентального над емпіричним). Цей вимір універсальності підпорядковується названому тренду «емансипації» відмінності у межах універсалістського дискурсу, адже можливість являє собою певний конгломерат альтернатив поза здійсненістю (або навіть здійсненністю) вибору. У рамках деридианської концепції місце такого вибору заступає відношення (осциляція чи взаємозумовлення) між альтернативами. Отже, фактор відношення як чинник (квазі) трансцендентальної універсальності також є включеним до можливості – або, точніше, можливості.

Одним з важливих філософських сюжетів, що не лише виступають репрезентативним прикладом трансцендентального універсалізму, а й містять значний потенціал для розвитку означеної дослідницької концепції, є Кантова проблематика вільної гри та особливості її деридианського прочитання – експліцитні, імпліцитні і можливі.

Концепція вільної гри спроможностей виображення та розсуду є викладеною Кантом у «Критиці сили судження» у межах розробки теми судження смаку [41]. Як відомо, на початку цієї праці Кант пише про властивий силі (здатності) судження статус «середньої ланки [Mittelglied]» між розсудом і розумом [25, с. 74] [42]. У такому разі третя «Критика» покликана забезпечити універсальність Кантовій системі, здійснюючи перекривання теоретичного і практичного вимірів. Такий аспект універсальності – перекривання порядків теоретичного й практичного – є загалом властивим трансцендентальному дискурсу, становить його важливе надбання. Причетність «Критики сили судження» до теми універсального в цьому загальному масштабі надає особливої актуальності також і більш окремим сюжетам, пов'язаним з проблемою універсального, що виникають у рамках цієї кантівської праці.

Предметом Кантового дослідження є прекрасне як таке, що «без поняття уявляється як об'єкт загального [тобто, *універсально-го*. – *A. I.*] вподання» [25, с. 124] [43]. Саме аспект універсальності робить з означеного сюжету трансцендентальну проблему.

Концепція вільної гри, власне, і покликана обґрунтувати можливість універсального в умовах естетичного дискурсу: «Сили пізнання... перебувають... у свободній [44] грі, бо жодне визначене поняття не обмежує їх якимось особливим правилом пізнання. ... до уявлення, завдяки якому дається предмет, щоб із цього взагалі поставало пізнання, належать сила виображення для складання розмаїтого в спогляданні та розсуд для єдності поняття, який поєднує уявлення. Цей стан свободної гри пізнавальних спроможностей... мусить мати змогу загалом (універально. – *A. I.*) передаватися» [25, с. 131].

У процесі дослідження розглянемо кілька проблем, що стосуються теми універсальності, які виникають на ґрунті вільної гри. Це насамперед питання:

- про специфічну функцію виображення в конституюванні універсальності;
- щодо симетричності/асиметричності статусу спроможностей, що входять до вільної гри;
- щодо проблеми відношення вільної гри до пізнання; а також
- стосовно співвідношення суб'єктивного та об'єктивного виміру універсальності, яке виникає на ґрунті вільної гри.

Одним із засадничих пунктів Кантової концепції пізнання (і знання) є поєднання чуттєвості і розсуду. Єдність цих двох порядків зумовлює важливий аспект універсальності трансцендентального кшталту. Але у випадку вільної гри ми маємо дещо іншу пару відмінностей, а саме – виображення і розсуд. Важко переоцінити важливість цього зсуву в контексті проблеми універсального, адже функція виображення в конституюванні трансцендентальної універсальності є вельми значущою. Подібно до названого статусу третьої «Критики» щодо двох перших, виображення являє собою «середню ланку»: медіанту між чуттєвістю та розсудом. Мартін Гайдегер навіть намагається ототожнити виображення з тим прихованим «спільним коренем», який, згідно з кантівською метафорою, пов'язує стовбури чуттєвості і розсуду [18, с. 144]. Відомий дослідник кантівської філософії Роберт Ханна зазначає, що «Розсуд і чуттєвість обидва є підпорядкованими здатності [faculty] «ви-

ображення»... Принаймні в принципі... виображення є посередником між розсудом та чуттєвістю в силу того, що воно є незалежною третьою базовою пізнавальною здатністю [scaracity], що містить у собі елементи кожної з базових дуальних здатностей» [17] [45]. Опонуючи гайдегерівській концепції, Дітер Генріх стверджує, що «Всі три здатності – чуттєвість, виображення та розсуд – є необхідними для того, щоб знання мало місце. Але їхнє існування не може бути виведено одне з одного» [20, с. 31]. Таким чином, маємо три відмінні моделі пов'язаної з функцією виображення універсальності, представлені тлумаченням кожного з означених інтерпретаторів Канта. Тоді як Гайдегер, наділяючи виображення особливим статусом (певною мірою можна сказати, універсальним – у сенсі як передування, так і загальності), фактично повертає в бік «традиційного» універсалізму з його настановою на тотальність, унарність та – принаймні похідним чином – ієрархічність, Генріх наголошує на самостійності й відповідно рівній значущості кожної з трьох спроможностей. Отже, Генріхова інтерпретація дає можливість розглядати універсальність трансцендентального пізнання (знання) як результат відношення між самодостатніми відмінними елементами (початками) [46]. Позиція Ханни є проміжною: не виводячи з виображення розсуд і чуттєвість, не зазіхаючи на їхню самостійність, він однак надає виображенню характер певної універсальності через медіативний статус. По суті, особливість виображення, його, так би мовити, приналежність до іншого порядку [47], впливає з його функції чинника відношення, або в певному сенсі навіть гіпостазованого відношення між пізнавальними спроможностями (здатностями) – «втіленого» в окрему, відносно самостійну, спроможність. Якщо, згідно з концептуальною пропозицією даного дослідження, ми розглядаємо трансцендентальний універсалізм як такий, що ґрунтується на принципах відношення та відмінності водночас, релевантним тлумаченням для нас виявляється комбінація поглядів Генріха (що постачає перш за все момент відмінності) та Ханни (що імплікує ідею відношення через артикуляцію притаманного виображенню статусу межі).

Що ж стосується ситуації вільної гри, то в цьому випадку виображення розглядається не як «середня ланка», а як одна зі складових пари дистинкцій. Для розуміння наслідків такого струк-

турування, важливо звернути увагу на властиву виображенню амбівалентність, зумовлену його стосунком водночас до чуттєвості і до розсуду. Звернімося до частково цитованої вище думки Ханни: «виображення є посередником між розсудом та чуттєвістю в силу того, що воно є незалежною третьою базовою пізнавальною здатністю [sarasity], що містить у собі елементи кожної з базових дуальних здатностей... – що могло б, по суті, зробити Канта тринітарієм стосовно питання пізнавальних здатностей. Але часом, навпаки і дещо непослідовно, Кант... говорить, що виображення водночас (i) належить до чуттєвості та (ii) є зумовленим дією розсуду на чуттєвість» [17]. Дослідник вбачає в цій подвійній амбівалентності [48] момент неузгодженості кантівського підходу. Утім, нам означена амбівалентність видається конструктивним чинником у межах конституювання трансцендентальної універсальності, засади якої викладені вище. Ми можемо розглядати виображення як таке, що перебуває «на боці» розсуду, протиставляючи його чуттєвості, і, навпаки, «на боці» чуттєвості за умови протиставлення розсуду. У будь-якому разі, хоч би в якому напрямі ми розглядали зсув, що відбувається за редукції потрійної структури до подвійної, виображення «завжди вже» міститиме в собі власну альтернативу. Тобто, вільна гра вводить у відношення власне розсуд і те, що в особливому сенсі, але включає в себе розсуд, або належить йому.

Що стосується імлікованої цією «непослідовністю» гри між бінарністю і тернарністю, то цей момент також, здається, узгоджується з універсалістичними мотивами в їх трансцендентальній специфіці, оскільки відношення, з одного боку, радикалізується у своїй значущості (аж до гіпостазування) і постає рушієм конституювання універсальності, а з іншого – включає в себе елемент дистинкції, яку воно покликано медіювати, і, отже, утворює інший аспект універсальності (або, краще сказати, універсалізації [49]). Нарешті, додатковий вимір універсальності становить несуперечливе поєднання цих двох типів відношення (бінарного і тернарного), котре, як альтернатива протиставленню і суперечності (як, власне кажучи, альтернатива альтернативі), зумовлює, так би мовити, «універсальність доповнення».

Хотілося б звернути увагу на аналогію, що виникає між структурою і функцією виображення і поняття та ідеї трансценден-

тального взагалі [50]. Адже останнє (1) конститується як альтернатива альтернативи «раціональне-емпіричне», (2) своєю чергою, саме функціонує як відмінне щодо емпіричного (дистинкція «трансцендентальне-емпіричне» є фундаментальним відношенням-розрізненням у межах кантівського трансценденталізму) і (3) при цьому, за влучним зауваженням Джефрі Бенінгтона, одразу є трансцендентальним і емпіричним, взятими в їхній реляції [3, с. 89] (з огляду на домінантність у трансцендентальному мисленні фактору досвіду як засновку, орієнтиру і своєрідного критерію всієї філософської системи). Зважаючи на те, що універсалізм трансцендентальної думки визначальною мірою пов'язаний з описаним статусом трансцендентального (впливає з нього, оскільки по суті «універсальне» для трансценденталізму фактично дорівнює «трансцендентальне» і навпаки), дана аналогія гіперболізує значущість теми виображення у межах дослідження трансцендентального універсалізму.

Зафіксувавши специфіку зсуву, що веде від розрізнення «чуттєвість-розсуд» та його опосередкування виображенням до відношення між власне виображенням та розсудом, можемо зауважити, що в останньому випадку зумовлена статусом виображення універсальність виявляється водночас гіперболізованою і підваженою. Гіперболізованою – адже концептуальною «парою» для розсуду виявляється структура, що вже сама по собі є, так би мовити, носієм універсальності. Оскільки остання знов вступає у відношення (гру) з розсудом [51], то претензії такого кроку можуть стосуватися вимоги універсальності вищого порядку – певної «гіперуніверсальності» [52]. Але підваженою (або в трансцендентальних термінах – обмеженою), оскільки її нередуковане входження до відношення з іншим (в чому, власне, і полягає сутнісна специфіка гри), виявляється свідомством її неграничності [53].

Складне питання, що виникає на ґрунті досліджуваної проблеми універсальності, пов'язано зі стосунком вільної гри до пізнання. Чи є вільна гра певним різновидом пізнання, чи становить йому альтернативу? Чи є вона відмінною від пізнання чи його гіперболою? Зважаючи на те, що і виображення, і розсуд первинно відносяться до домену пізнання, природно було би прийняти пер-

шу гіпотезу. Однак ситуація виявляється не такою однозначною, як здається на перший погляд.

Відношення до пізнання є умовою можливості необхідної для трансцендентального дискурсу універсальності: «Однак ніщо не може загально (універсально. – *A. I.*) передаватися, крім пізнання й уявлення, оскільки воно належить до пізнання» [25, с. 131]. Лінда Палмер, розглядаючи властиву вільній грі універсальність і визначаючи її універсальність як не-концептуальну (котру Кант «характеризує як ментальний стан, що є водночас не-когнітивним та універсально валідним» [27, с. 1]), окремо фокусується на питанні статусу пізнання як певного критерію тлумачення Кантової концепції. «Будь-яка інтерпретація Кантової естетичної теорії залежатиме від погляду на її відношення до пізнання. Цей зв'язок, своєю чергою, має розумітися у відношенні до Кантового поняття ментального стану [54] (або активності пізнавальних спроможностей) в судженні взагалі» – зазначає Палмер [17, с. 1].

Ідея пізнання знаходиться, так би мовити, у самому осерді проблеми трансцендентального універсалізму. По-перше, з огляду на свою універсальну значущість, визначальну функцію – як критерію і кінцевої мети всіх кантівських інтелектуальних починань. По-друге, через зазначене вище уможливлення універсальності відношенням до пізнавального виміру. І по-третє, через те, що в пізнанні поєднуються дві радикально відмінні спроможності – два «стовбури»: чуттєвість і розсуд [22, с. 135, 151]. Отже, трансцендентальне пізнання, що, за визначенням, претендує на універсальність, пов'язує виконуваність цієї вимоги саме з охопленням гетерогенних царин [55]. Таким чином, виявляє себе згадуваний нами раніше аспект трансцендентальної універсальності, що спирається на фактори відношення та відмінності. В особливий спосіб таке відношення-відмінність артикулюється у межах концепції вільної гри [56].

Проблема стосунку вільної гри до пізнання є такою вагомою та питомою, що Пол Гаєр навіть пропонує за критерієм способів її розв'язку класифікувати численні інтерпретації Кантової концепції вільної гри. Загальним регулятивом при цьому постає відоме кантівське визначення, надане в Першій критиці: «Споглядання та поняття... становлять основи всього нашого пізнання, таким чином,

що ні поняття без відповідних ним споглядань, ні споглядання без понять не можуть досягнути пізнання» (Kant, CPR, A74/B50, цит. за [14, с. 80–81]). Таким чином, він розрізняє два основні класи інтерпретацій. Другий з цих класів розглядає вільну гру як таку, що відповідає всім умовам пізнання, хоча в недетермінований спосіб. Натомість перший Гаєр визначає як «пре-когнітивні» інтерпретації. Згідно з ними, «гармонія виображення та розсуду» [57] розглядається як «ментальний стан, що задовольняє всі умови пізнання, за виключенням фінальної умови, що мала б трансформувати її в актуальне пізнання» [14, с. 81], тобто – умови підведення під конкретний концепт. Але зважаючи на те, що трансцендентальне пізнання є *можливим* пізнанням *par excellence*, чи не отримує позбавлена актуальності вільна гра – як альтернатива «повноцінному» пізнанню – статусу більшої універсальності в сенсі максимальної відповідності трансцендентальній стратегії (не кажучи про більш локальний аспект універсальності, зумовлений необмеженістю за умови відсутності детермінації окремим поняттям [58] – цей аспект є конститутивною складовою загального моменту універсальності як можливого пізнання)?

Кантівська теза на початку присвяченого вільній грі 9-го параграфу третьої «Критики»: «Однак ніщо не може загально (універсально. – *A. I.*) передаватися, крім пізнання й уявлення, оскільки воно належить до пізнання» [25, с. 131] засвідчує щонайменше релевантність і актуальність пізнаннєвої проблематики щодо сюжету вільної гри, досліджуваного в аспекті проблеми універсальності [59]. Утім, Кант одразу вказує на специфіку пізнання, якому вільна гра може слугувати: «Якщо ж визначальна підстава судження про цю загальну (універсальну. – *A. I.*) передаваність уявлення має мислитися суто суб'єктивно, а саме – без поняття про предмет, то вона не може бути іншою, ніж той стан душі, який трапляється у співвідношенні поміж собою сил уявлення тією мірою, якою вони відносять якість дане уявлення до пізнання взагалі» [25, с. 131].

Христиан Хельмут Венцель, досліджуючи проблему універсальності в кантівській естетиці, підкреслює і навіть загострює момент прив'язки універсальності до пізнання. Першу з щойно цитованих кантівських тез – щодо обмеження сфери універсально передаваного або пізнанням, або уявленням тією мірою, якою

останнє належить пізнанню – він коментує наступним чином: «Саме через це відношення до пізнання ментальний стан набуває своєї універсальності» [32, с. 49] [60]. Йдеться про «душевний стан у даному уявленні», що має «загальну (універсальну. – А. І.) здатність до передавання», завдяки якій втіха не зводиться до «самої лише приємності у чуттєвому відчутті» [25, с. 131]. Таким чином, як дає можливість зрозуміти текст Венцеля, ця універсальна здатність ментального стану передаватися базується на тому (або, краще сказати, уможлиблюється тим), що саме уявлення, зумовлене (в трансцендентальний спосіб [61]) означеним ментальним станом, має стосунок до пізнання. У цьому контексті дослідник звертається до концепції вільної гри. Прочитую ще раз думку Венцеля, але в розгорнутому вигляді – включно з «вкладеною» цитатою з третьої «Критики», яку він наводить: «Саме через це відношення до пізнання ментальний стан набуває своєї універсальності. Але якого роду це відношення? Ми віднаходимо його у «стані душі, який трапляється у співвідношенні поміж собою сил уявлення [виображення і розсуду] тією мірою, якою вони відносять якесь дане уявлення до пізнання взагалі [Erkenntnis überhaupt]» (section 9, 217)» [32, с. 49].

Попри значну кількість питань, що виникають на ґрунті цього кантівського пасажу взагалі і венцелівського контексту його цитування, зокрема, і які не можуть бути дослідженими в межах даної розвідки [62], для нас є важливим наступний його висновок, що є тісно пов'язаним з інтересами та концептуальними засновками нашої розвідки. Спробуємо резюмувати хід думки дослідника. Пояснення природи стосунку, що виникає в межах теорії судження смаку між уявленням і означеним вище ментальним станом з одного боку [63] і пізнанням – з іншого [64], тягне прояснення природи самого пізнання такого типу. А саме, йдеться про особливий тип «пізнання взагалі», відношення до якого базується на ««вільній грі» між силами уявлення (виображення і розсуду)» [32, с. 50]). Зауважимо, що на вільній грі базується не лише *відношення* до пізнання взагалі, як автор експліцитно зазначає [32, с. 50], а й власне таке пізнання. Його універсальність зумовлена специфікою вільної гри, за умови якої «не є залученим жодне визначене поняття, що визначало б об'єкт... Розсуд не спрямовує, не визначає і не фіксує

виображення за допомогою визначеного поняття» [32, с. 49–50]. Це конституційоване в межах вільної гри «пізнання взагалі» Венцель характеризує як «пізнання, що мислиться універсально», а також як «пізнання як таке» [32, с. 50] [65].

Апелюваннями до «пізнання взагалі» рясніє фрагмент кантівського тексту, в якому викладається концепція вільної гри. Враховуючи, що трансцендентальне мислення за означенням оперує універсальним пізнанням, або принаймні керується настановою на нього, можна стверджувати, що в даному випадку йдеться про гіперболічну універсальність – таку, що «перевершує» загальний порядок універсальності, властивий трансцендентальним домаганням.

На противагу венцелівській інтерпретації, що певною мірою гіперболізує пізнаннєвий аспект вільної гри, в одному з текстів Палмер ми натрапляємо на протилежну тенденцію. Вище ми цитували працю, в якій авторка артикулює аспект значущості пізнаннєвої проблематики щодо концепції вільної гри. Утім, в іншому місці вона пропонує альтернативне тлумачення, або принаймні інакший ракурс погляду на питання стосунку вільної гри до пізнання – тлумачення більш радикальне, ніж пропонують так би мовити «інтерпретатори-1» згідно з гаєрівською класифікацією (прихильники «пре-когнітивного» погляду на вільну гру). Підкріплюючи свої слова цитатами з кантівського тексту, авторка зазначає: «У «Критиці здатності судження» Кант стверджує, що ті самі ментальні процеси, що є задіяними в звичайному пізнанні, включені також до естетичного споглядання, за винятком того, що в цьому випадку їхня активність не є спрямованою на пізнання, а є, навпаки, «вільною». ... Кант стверджує: «у вжитку сили виображення для пізнання вона підлягає під примус розсуду і такого обмеження, що має бути відповідною до його поняття» (с. 316). На противагу цьому, у досвіді прекрасного ми виявляємо, що виображення має свободу, якою вона не володіє в звичайному випадку: «Сили пізнання, які цим уявленням [прекрасного об'єкта] уводяться в гру, перебувають при цьому у свободній грі, бо жодне визначене поняття не обмежує їх якимось особливим правилом пізнання (с. 217)» [28, с. 111–112] [66]. Тобто, в даному фрагменті увага акцентується на свободі гри як альтернативі пізнаннєвому обмеженню. Певною мірою, такі не-

узгодженості в тлумаченні природи вільної гри (що виникають навіть у межах досліджень одного автора) походять від неоднозначності та непрозорості, часом властивої Кантовому дискурсу [67].

На нашу думку, важливим є те, що хоча й за врахування і збереження подібної амбівалентності [68] в інтерпретаціях (наявних і можливих) все ж наголошувати на збереженні так би мовити *регулятиву* пізнання навіть у цих неординарних умовах відсутності концепту [69]. У межах концепції вільної гри видається релевантним, послуговуючись відомою формулою Канта, визначити залучене до такої гри пізнання як «пізнання *als ob*». При цьому варто звернути увагу на те, що «модальність» *als ob* («як нібито»), узгоджуючись з настановою на можливість, являє собою один з важливих чинників трансцендентального універсалізму. А оскільки, так би мовити, *режим* «як нібито» є одним з показників дискурсу гри (зокрема – вільної гри), ми отримуємо чергове свідoctво значущості сюжету вільної гри в контексті дослідження проблеми трансцендентальної універсальності.

Als-ob є, так би мовити, трансцендентальним «оператором», що виступає одним з чинників конституювання (або щонайменше артикулювання) виміру можливості, або – в універсальнішому варіанті – можливості. Застосовуючи до концепції гри загальне міркування щодо стосунку між можливістю та відношенням [70] – стосунку, що зумовлює своєрідну трансцендентальну альтернативу парадигмі вибору, можна визначити щонайменше два його аспекти. Перший полягає у відношенні між відмінними спроможностями: виображенням та розсудом, що за умови вільної гри отримує характер необмеженості, тобто не призупиняється «вибором» в якості конкретного поняття, віднаходження якого мало б спинити гру. На противагу визначеності приходить відкритість можливостей, що являє собою суттєвий показник дискурсу гри (не меншою мірою, ніж умовний спосіб, втілюваний модальністю *als ob*). Другий виникає на ґрунті розглянутої вище теми відношення уявлення до пізнання (дане відношення розглядається Кантом як умова можливості універсальності для уявлення). Але у випадку вільної гри таке відношення є відношенням до пізнання взагалі, до універсального пізнання, котре однак не детермінується жодним конкретним поняттям. Таке пізнання власне і являє собою *можливе* пізнання –

пізнання *als ob*, у ситуації якого функція відношення до... гіперболізується за відсутністю конкретної цілі, тим самим сприяючи конституюванню виміру можливості.

Загалом, можна розрізнити три виміри універсальності, що конституюються на ґрунті вільної гри, які в різний спосіб – але всі стосуються теми (або, краще сказати, ідеї) «пізнання взагалі». Один із цих вимірів є її безпосереднім наслідком. Так, універсальність полягає в тому, що вільна гра – це, водночас, і пізнання, і непізнання. Другий з означених вимірів стосується змісту, що конституюється в результаті стосунку уявлення до пізнання на теренах вільної гри. Необмеженість, свобода та відкритість, що характеризують гру, спричиняють до такої можливості та універсальності з боку змісту, яка в радикальному випадку отримує характеристики гіпер-формальності. (Розгляду проблеми гіпер-формальності, або гіпер-формалізму [71] буде присвячено окремих фрагмент наступної статті, в якій ми досліджуватимемо моменти деконструкційної інтерпретації Кантової естетичної концепції). Що ж до третього виміру універсальності, то він стосується царини пізнавальних здатностей (спроможностей, сил) – виображення і розсуду – за допомогою яких зміст конституюється. Тут ідеться, насамперед, про аспект трансцендентальної універсальності, пов'язаний зі взаємодоповненням гетерогенних «начал» [72]. Універсальність, зумовлена їхньою вільною грою, здавалося б, передбачає симетричний розподіл функції цих двох спроможностей щодо значущості. Кант навіть експліцитно зазначає про «пропорційний настрій [Stimmung]», в який уявлення уводить пізнавальні спроможності, і який розглядається як вимога для будь-якого пізнання [25, с. 134]. Також йдеться про «гармонію пізнавальних спроможностей» [25, с. 132]. Але чимало факторів сприяють підважуванню очікуваної симетрії. Наступний сюжет даної розвідки ми хотіли б присвятити питанню про симетричність / асиметричність статусів виображення і розсуду в рамках вільної гри [73].

Із найпершим і, можливо, найбільш цікавим виявом асиметрії ми стикаємося в тому аспекті, що виображення, як відзначали вище, включає в себе «елементи» розсуду [74] і, отже, в рамках гри розсуд виявляється «завжди вже» включеним у свою альтернативу: в своє протиставлення або доповнення. Таким чином, імпліцитно

статус розсуду отримує перевагу. Тому навіть коли Кант у певний момент (відстежений Гаером) «модифікує попередні описи вільної гри за допомогою припущення, що вільна гра є розташованою всередині виображення, радше, ніж у відношенні між виображенням і розсудом» [14, с. 79], це змінює акценти, але не суть питання.

Ще один аргумент на користь асиметрії, на цей раз знов таки в бік розсуду, пов'язаний з домаганням «пізнання взагалі», на яке спрямована вільна гра, оскільки в її рамках «жодне визначене поняття не обмежує... [сили пізнання] якимось особливим правилом пізнання» [25, с. 131], але при цьому «узгодження з умовами загальності (універсальності. – *A. I.*) ... становить справу розсуду взагалі» [14, с. 134]. До речі, варто звернути увагу на те, що питання універсальності тут посилюється мотивом «умов», який, у межах трансцендентального мислення – як елемент дискурсу можливості – сам по собі є пов'язаний з виміром універсального, а в даному випадку прикладається до власне аспекту універсальності, відтак підсилюючи його і спричиняючи до певної його гіперболізації [75].

Звісно, при цьому не треба забувати, що в межах естетичної теорії Кант апелює до особливого роду *суб'єктивної* універсальності [76]: «Але від суб'єктивної загальнозначущості (універсальної значущості. – *A. I.*), тобто естетичної, яка не тримається на жодному понятті, не можна висновувати про логічну; бо перший вид судження геть не звертається до об'єкта. Але саме тому й естетична загальність (універсальність. – *A. I.*), що приписується [beigelegt] судженню, мусить бути особливого виду» [25, с. 128].

Визначаючи суб'єктивність та універсальність як рівно фундаментальні аспекти естетичного судження, Кант спричиняє ситуацію, яка межує з парадоксальністю [77], і, отже, створює підґрунтя для розмаїття інтерпретацій, кожна з яких намагається у свій спосіб витлумачити засади і наслідки цього нестандартного (з погляду Кантової теорії пізнання) поєднання.

Тоді як розсуд пов'язаний з універсальністю об'єктивною, суб'єктивну універсальність, що має бути покладена в основу судження смаку, Кант найпершим чином пов'язує з такою властивістю, як «здатність до передавання душевного стану в даному уявленні» [25, с. 131] [78]. Загалом здатність до передавання (яку Гінз-

бург, у випадку «суджень про прекрасне», просто ототожнює з валідністю [8]) є характеристикою, тісно пов'язаною з універсальністю взагалі: як об'єктивною, так і суб'єктивною [79]. Тоді як за стандартних когнітивних обставин *об'єкт* судження постає, за словами Венцеля, «як загальний ґрунт і точка відліку для комунікабельності» [32, с. 49], то для суджень смаку ця умова не є виконуваною, оскільки «краса не є об'єктивною властивістю, і судження смаку не є твердженням про об'єктивні факти» [32, с. 49]. Отже, замість полюсу об'єкта, умовою можливості універсальної комунікабельності (здатності до передавання) [80] тут постає певна інтерсуб'єктивність, у термінах якої видається природним розглядати зазначену вище суб'єктивну універсальність. Із такою інтерсуб'єктивністю, власне, і пов'язана загальна здатність (загальна – в сенсі «властива кожному») входить до вільної гри [81]. Хотілося б окремо зауважити, що на відміну від об'єктивної універсальності, яка переважно ґрунтується на функції розсуду, властива судженню смаку універсальність – тобто, універсальність не-об'єктивна (утримаємося від її однозначного визначення як суб'єктивної) – потребує як умову своєї можливості вільну гру *двох* спроможностей (виображення і розсуду) і, отже, вимагає радикальнішої універсальності, що відтак стосується виміру пізнавальних сил [82].

Утім, важливою проблемою виявляється певна амбівалентність, що стосується осциляції Канта між суб'єктивним та об'єктивним виміром універсальності в межах концепції вільної гри [83].

Уже на самому початку 9-го параграфу «Критики здатності судження», розглядаючи здатність до комунікування (передавання) як чинник суб'єктивної універсальності, Кант водночас робить уточнення, що лише пізнання (або уявлення тією мірою, якою воно має стосунок до пізнання) може бути універсальним. Як ми вже відзначали, у випадку вільної гри йдеться про певну гіперболічну універсальність, пов'язану з ідеєю «пізнання взагалі». З яким виміром універсальності ми можемо його пов'язати: об'єктивним чи суб'єктивним? На нашу думку, вагомий аспект універсальності «пізнання взагалі» пов'язаний саме з його проміжним, або поєднувальним статусом «середньої ланки» між суб'єктивною та об'єктивною універсальністю. Позбавлене конкретності, привнесе-

ної певним концептом, таке пізнання (як все ж таки пізнання, хоча і в модусі *als ob*) за допомогою вільної гри залучає діяльність розсуду, що тягне об'єктивний вимір універсальності [84].

Невід'ємність участі розсуду (а разом з ним – і пізнання) в порядку естетичного зазначається і наприкінці присвяченого проблематиці вільної гри параграфу, разом із уточненням щодо пов'язання розсуду і універсальності: «Уявлення, що як одиничне і без порівняння з іншими все ж таки має певне взаємне узгодження з умовами загальності (універсальності. – *A. I.*), [узгодження,] що становить справу розсуду взагалі, уводить спроможності пізнання у пропорційний настрій [*Stimmung*], який ми вимагаємо для будь-якого пізнання і тому вважаємо значущим також для будь-кого, хто призначений судити завдяки розсуду і чуттям у зв'язку (для кожної людини)» [25, с. 133–134] (курсив мій. – *A. I.*). При цьому важливо згадати ремарку, зроблену Кантом у третьому параграфі третьої «Критики», згідно з якою уявлення, що стосується виключно суб'єкта (тобто не є пов'язаним з виміром об'єктивного), «зовсім не слугує для жодного пізнання» [25, с. 118].

Концепція вільної гри пов'язана з проблемою універсальної комунікабельності в такий спосіб, що «Суб'єктивна загальна (універсальна. – *A. I.*) передаваність способу уявлення в якомусь судженні смаку, позаяк вона повинна мати місце без припущення певного поняття, не може бути жодною іншою, ніж душевним станом у свobodній грі сили виображення та розсуду (оскільки вони між собою взаємно узгоджуються, як це потрібно для пізнання взагалі)» [25, с. 132]. Отже, «суб'єктивна універсальність» здатності до передавання конститується в рамках вільної гри, котра, своєю чергою, у своїй універсальності аж ніяк не обмежується суб'єктивним виміром. Щонайменше можемо говорити про *als-ob* об'єктивність (див. примітку 49), що виникає (1) внаслідок входження до гри «інстанції» розсуду [85], так би мовити «універсальною справою» якого є узгодження з умовами універсальності [25, с. 134] (звісно, у цьому аспекті йдеться про універсальність об'єктивну, оскільки функція розсуду – хай і «фіктивна» [86], як у випадку вільної гри – полягає в підведенні під об'єктивне поняття) та (2) з огляду на пов'язаність вільної гри з «пізнанням взагалі»

(оскільки пізнання в трансцендентальній системі координат за означенням передбачає об'єктивність).

У підсумку цього сюжету наведемо цілісний фрагмент кантівського тексту, що поєднує певні цитовані вище тези (зокрема, про відношення уявлення до (пі)знання), уводячи їх до необхідного контексту. Цей фрагмент, на нашу думку, переконливо ілюструє ситуацію амбівалентності, що стосується кваліфікації, притаманної вільній грі універсальності як суб'єктивної та-або об'єктивної, виявляючи осциляцію між елементами цієї квазі-альтернативи. «Отже, загальна (універсальна. – *A. I.*) здатність до передавання [Mitteilungsfähigkeit] душевного стану в даному уявленні є тим, що як суб'єктивна умова судження смаку має лежати в його основі й мати за наслідок втіху від предмета. Однак ніщо не може загально (універсально. – *A. I.*) передаватися, крім пізнання й уявлення, оскільки воно належить до пізнання. Адже оскільки останнє єдино лише об'єктивне, і тільки через це має якусь загальну (універсальну. – *A. I.*) точку віднесення [Beziehungspunkt], з якою змушена взаємно узгоджуватися сила уявлення всіх [людей]. Якщо ж визначальна підстава судження про цю загальну (універсальну. – *A. I.*) передаваність уявлення має мислитися суто суб'єктивно, а саме – без поняття про предмет, то вона не може бути іншою, ніж той стан душі, який трапляється у співвідношенні поміж собою сил уявлення тією мірою, якою вони відносять якесь дане уявлення до пізнання взагалі» [25, 131].

Імплікована в другому і розшифрована в третьому реченні необхідність об'єктивності для конституювання універсальності на перший погляд ставиться під питання наступною тезою, що вводиться за допомогою припущення щодо лише суб'єктивного підґрунтя судження в аспекті універсальної комунікабельності. Утім, подальший контекст дає можливість тлумачити це «якщо» не як альтернативу і заперечення щодо, так би мовити, *універсальної* значущості об'єктивності у полі конституювання *універсальності*, але радше як пом'якшення цієї тотальності: як певне уточнення щодо того, як означена універсальність, не позбавляючись об'єктивних характеристик загалом, функціонувала б за умов відсутності конкретного (партикулярного) поняття об'єкта. За таких особливих умов, коли ментальна спроможність не має (певного)

об'єкта в якості «універсальної точки відліку» (в термінах Венцеля), з якою вона мала б узгоджуватися, актуальним залишається сам аспект *узгодження* як окремий випадок *відношення* взагалі і як вияв гіпер-формалізму: як загальний спосіб для будь-якого конкретного підведення під поняття об'єкта, яке саме по собі становить формальний момент (адже йдеться про *поняття*, а не про об'єкт *як такий*). Лише з уточненням, що тепер кінцевим пунктом такого узгодження виступатиме «пізнання взагалі», а місце відношення ментальної спроможності до об'єкта посідає взаємовідношення між ментальними спроможностями (вільна гра). У цьому разі не об'єктивність уявлення є запорукою універсальності, а універсальна комунікабельність ментального стану. Ця обставина як нібито надає так отримуваній універсальності якості суб'єктивності. Але яким чином конститується сам цей ментальний стан? Він «трапляється у співвідношенні поміж собою сил уявлення тією мірою, якою вони відносять якесь дане уявлення до пізнання взагалі» [25, с. 131]. Отже, не зважаючи на ускладнення структурної моделі порівняно з «класичним» випадком наявності певного об'єкта (поняття об'єкта), умовою можливості універсальності залишається відношення уявлення до пізнання: в цьому разі – пізнання взагалі, тобто універсального пізнання.

Таким чином, проведений аналіз природи властивої вільній грі універсальності (на предмет її суб'єктивності, об'єктивності чи *als ob* об'єктивності) дає можливість зробити наступний висновок щодо поставленого вище, в попередньому сюжеті даного дослідження, питання про імпліцитну пріоритетність розсуду над виображенням у рамках вільної гри. Збереження за пізнанням (у модусі «пізнання взагалі», або навіть пізнання *als ob*) значущої (якщо не визначальної) ролі в межах завдання конституювання універсальності суджень смаку похідним чином обґрунтовує «приховану» визначальність у вільній грі функції розсуду, «загальною справою» якого є універсальність – об'єктивна чи квазі-об'єктивна (така, що стосується об'єктивності *als ob*), котра, своєю чергою, передбачає пізнання в якості своєї умови можливості.

Отже, властиве вільній грі звільнення від концепту не тягне емансипацію чуттєвості по відношенню до розсуду, як можна було б передбачити в умовах естетичного дискурсу [87]. Адже

(1) виображення, як альтернативна (в межах даної диспозиції) розсуду ментальна спроможність, вже являє собою «сплав» чуттєвості й розсуду, а також (2) свобода від поняття актуалізує пізнання в його універсальному вимірі [88].

На завершення даного дослідження, повертаючись до проблеми амбівалентності естетичного судження в аспекті питання суб'єктивної / об'єктивної природи його універсальності, звернімося до сюжету, який, перебиваючись з проблематикою вільної гри, дасть можливість зробити деякі важливі узагальнення щодо питання квазі-об'єктивності як «маркера» універсальності зокрема і, опосередковано, щодо трансцендентальної універсальності взагалі. Визначаючи третій момент з чотирьох, за допомогою яких характеризується естетичне судження в рамках «Аналітики прекрасного», Кант застосовує поняття «доцільність взагалі» – аналогічно до вище досліджуваної формули «пізнання взагалі». Тоді як останнє є пізнанням, необмеженим жодним поняттям чи правилом розсуду – а отже, таким, що відзначається універсальністю без поняття, «доцільність взагалі» [25, с. 134], є «доцільністю без цілі» [25, с. 142] (тобто, без певної, конкретної цілі) [89]. Така доцільність пов'язується з чистою формальністю (йдеться про «лише *формальну доцільність*» [25, с. 142]), а певною мірою навіть визначається нею («Краса є *формою доцільності* об'єкта» [25, с. 154]) (курсив мій. – А. І.) [90].

Коментуючи Кантову думку, Терзі звертає увагу на те, що йдеться про «*суб'єктивну доцільність, поза будь-якою конкретною об'єктивною метою*» (курсив мій. – А. І.). У цьому контексті суб'єктивність, власне, пов'язується з чистотою та (як) формальністю [31, с. 10]. У такому разі, порівняно зі стереотипними очікуваннями, має місце певна інверсія: суб'єктивне характеризується як загальне, а об'єктивне – як окреме, конкретне, партикулярне. Варто звернути увагу на те, що таким чином, а саме – за допомогою предикатів чистоти і формальності, визначається трансцендентальна суб'єктивність взагалі. Так, чиста формальність є ознакою принципу «Я мислю». Як зазначає Роберт Брендом, «суб'єктивною формою судження є «Я мислю», котре... може супроводжувати всі наші уявлення і, отже, у своїй чистій формальності, є найпопрожнішим з усіх уявлень» [5, с. 34]. На протигагу суб'єктивності емпі-

ричній, трансцендентальна суб'єктивність (1) має конститутивну функцію щодо трансцендентальної можливості трансцендентального пізнання (яке, принаймні в кантівській версії трансценденталізму, за означенням є об'єктивним: е сенсі, спрямованим на об'єкти) і (2) має універсалістичний потенціал, не будучи обмеженою ні випадковістю одиничного сприйняття, ні, що частково впливає з попереднього, приватною валідністю. Отже, витлумачена у такий спосіб трансцендентальна суб'єктивність займає позицію «середньої ланки» між суб'єктивністю і об'єктивністю і, відтак, характеризується універсальністю трансцендентального кшталту.

Оскільки ж трансцендентальне пізнання є об'єктивним, то параметр формальної доцільності як характеристика «естетичного судження, тобто такого, що ґрунтується на суб'єктивних засновках» [25, с. 144], отримує квазі-об'єктивні конотації через названу вище структурну ідентичність формул «доцільність взагалі» та «пізнання взагалі», а також з огляду на *als ob*-об'єктивні імплікації трансцендентальної суб'єктивності взагалі, інстанціацією функціонування якої власне і є вільна гра пізнавальних сил.

Отже, на нашу думку, покладена в основу естетичного судження суб'єктивність, що ґрунтується і керується принципами «пізнання взагалі» й «доцільності взагалі», не менш легітимно може бути означеною і як *als-ob* об'єктивність.

Підбиваючи підсумки проведеного дослідження, можна узагальнити його результати у наступних тезах:

– Особливий статус «Критики сили судження» в системі трьох кантівських «Критик» впливає з того, що сила судження позиціонується Кантом як «середня ланка» між здатностями розсуду і розуму, які, відповідно, становлять предмет перших двох «Критик». Отже, «Критика сили судження» має інтенцію і потенціал до універсалізації щодо кантівського критичного дискурсу в цілому, що насамперед виявляється у перекриванні теоретичного і практичного вимірів.

– Специфіка трансцендентального універсалізму полягає в його заснованості на принципах відношення та відмінності, які є визначальними чинниками трансцендентального мислення в цілому. У межах універсальності трансцендентального типу *інше* – зокрема в модусі сингулярного й партикулярного – не виступає в

статусі опозиції по відношенню до універсальної системи, а виявляється радше її складовою, тим самим підважуючи ідею системи як замкненої тотальності і водночас конституюючи порядок гіпер-універсального.

– Концепція вільної гри спроможностей виображення і розсуду як один зі смислових центрів третьої «Критики» виявляється осередком пов'язаних з проблемою універсальності ідей, що породжують низку таких аналітичних сюжетів, як: 1) проблема функції виображення у межах вільної гри; 2) питання про «пізнання взагалі» і проблема можливості віднесення вільної гри до пізнавальної сфери; проблема (а) симетрії статусів виображення і розсуду, яких вони набувають у вільній грі; парадокс суб'єктивної універсальності.

– Тоді як перша «Критика» наділяє виображення функцією медіанти між протилежними здатностями чуттєвості і розсуду, в межах концепції вільної гри спостерігається зсув, завдяки якому вихідну пару відмінностей становлять власне виображення і розсуд. Цей зсув має важливе значення в контексті проблеми трансцендентального універсалізму, адже виображення певним чином поєднує в собі «риси» чуттєвості й розсуду і, відтак, у межах вільної гри один з елементів відношення між відмінностями (протилежностями) вже містить у собі власну альтернативу. Таким чином, універсальність виявляється водночас і підваженою, і гіперболізованою. Підваженою – оскільки універсальність виображення ставиться під питання через те, що воно не виявляється вичерпним, адже вступає у відношення з відмінною спроможністю (або силою). Гіперболізованою – оскільки виображення як універсальна структура, за рахунок нового відношення з однією з власних «складових», сягає гіпер-універсального рівня.

– Стосунок вільної гри до виміру пізнання є одним з наріжних питань у межах дослідження теми універсальності. Універсалістські імплікації передбачає Кантове звернення до концепту «пізнання взагалі», яке в умовах вільної гри постає орієнтиром, що заміщує властиву ординарному пізнанню конкретизовану об'єктність. «Пізнання взагалі» конституюється внаслідок властивості вільній грі свободи від концепту. Крім того, оскільки для трансцендентальної філософії предметом інтересу і водночас релевант-

ним дискурсивним виміром завжди є універсальне пізнання, то експліцитне визначення «пізнання взагалі» передбачає певну гіперуніверсальність – як найвищий порядок універсального по відношенню до визначеного (обмеженого) певними концептами універсального пізнання. Нарешті, особливий аспект трансцендентальної універсальності пов'язаний з позицією вільної гри *на межі* пізнання і не-пізнання: універсальність конституюється внаслідок такої амбівалентності, що передбачає притаманність принципу вільної гри як пізнавальних, так і не-пізнавальних аспектів. Трансцендентальна можливість «пізнання взагалі» дає можливість визначити його як пізнання *als ob*, тоді як *als ob*-модальність являє собою один з визначальних чинників трансцендентальної універсальності.

– Розподіл статусів виображення і розсуду в рамках вільної гри видається асиметричним на користь розсуду. Адже, по-перше, виображення в певному сенсі включає в себе елементи розсуду (що означає «кількісне» переважання), а, по-друге, імпліцитний пріоритет розсуду зумовлюється орієнтованістю вільної гри на пізнання – в модусі «пізнання взагалі».

– Важливим фактором конституйованої у межах вільної гри універсальності, що в автореферентний спосіб стосується самої універсальності, є амбівалентність останньої в аспекті відношення, водночас, до суб'єктивного й об'єктивного порядків. Попри експліцитне ствердження Кантом суб'єктивної природи універсальності, що конституюється в ситуації вільної гри, видається доцільним:

1) звернути увагу на трансформацію в бік інтерсуб'єктивності, якої, в контексті проблеми універсальності, зазнає суб'єктивність ординарна на теренах вільної гри;

2) констатувати недостатність і неповноту характеристики властивої вільній грі універсальності як суб'єктивної

- з огляду на значущість у межах вільної гри функції розсуду (діяльність якого пов'язана з порядком об'єктивного),

- через апелювання до ідеї «пізнання взагалі» (оскільки трансцендентальне пізнання за означенням є пізнанням *об'єктивним* – хоч би якого особливого сенсу було надано цьому поняттю у межах тієї чи іншої трансцендентальної «доктрини»);

3) доповнити визначення зумовленої й уможливленої вільною грою універсальності як суб'єктивної концептом «об'єктивності *als ob*», завдяки чому ця універсальність може бути розглянута як, знов таки, *універсальна* по відношенню до опозиції «суб'єктивне / об'єктивне», межі якої вона таким чином деконструюватиме.

– На ґрунті аналізу уведеного Кантом поняття «доцільності взагалі» – «доцільності без цілі», яке можна розглядати як структурний і функціональний аналог концепту «пізнання взагалі», додатково вмотивовується ідея щодо «об'єктивності *als-ob*» (квазі-об'єктивності), а також оприявнюється квазі-об'єктивний характер трансцендентальної суб'єктивності, одним з репрезентативних оприявнень функціонування котрої є вільна гри пізнавальних спроможностей.

***

Значущість проблематики вільної гри як одного із засадничих сюжетів Кантової естетики не обмежується рамками кантівського трансценденталізму. Тематизація і аналіз вагомих аспектів проблеми універсальності, імплікованих концепцією вільної гри, дає можливість стверджувати загальне (універсальне) значення останньої в межах конституювання трансцендентального дискурсу універсальності взагалі. Наступна стаття буде присвячена темі критичної інтерпретації естетичної концепції Канта в деконструкційній філософії, котра, своєю чергою, згідно з нашим підходом, являє собою ригористичну і навіть гіперболічну версію трансценденталізму і відтак є суттєвим чинником універсалізації трансцендентального дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА ТА ПРИМІТКИ

1. Allison H. E. *Kant's Theory of Taste: A Reading of the Critique of Aesthetic Judgment*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 444 p.
2. Atalay M. *Kant's Aesthetic Theory: Subjectivity vs. Universal Validity*. *Percipi*. 2007. № 1. P. 44–52.

3. Bennington G. *Interrupting Derrida*. London; New York : Routledge, 2000. xiv, 235p.
4. Bennington G. *Kant On The Frontier: Philosophy, Politics, and the Ends of the Earth*. New York : Fordham University Press, 2017. 260 p.
5. Brandom R. *Reason in Philosophy: Animating Ideas*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 2009. x, 238 p.
6. Deleuze G. *Kant's Critical Philosophy: The Doctrine of the Faculties*. London : The Athlone Press, 1984. 84 p.
7. Elicor P. P. E. Rethinking the Aesthetic Experience: Kant's Subjective Universality. *Spring Magazine on English Literature*. 2016. Vol. 2, № 1. URL: <http://www.springmagazine.net/kants-subjective-universality/> (Last accessed: 17.09.2019).
8. Ginsborg H. Kant's Aesthetics and Teleology. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2018 Edition) / Ed. E. N. Zalta. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/kant-aesthetics/> (Last accessed: 23.09.2019).
9. Ginsborg H. Lawfulness Without a Law: Kant on the Free Play of Imagination and Understanding. *Philosophical Topics*. 1997. Vol. 25, № 1. P. 37–81.
10. Guyer P. Disinterestedness and Desire in Kant's Aesthetics. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*. 1978. Vol. 36, № 4. P. 449–460.
11. Guyer P. Formalism and the Theory of Expression in Kant's Aesthetics. *Kant-Studien*. 1977. Vol. LXVIII, № 1. P. 46–70.
12. Guyer P. Free Play and True Well-Being: Herder's Critique of Kant's Aesthetics. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*. 2007. Vol. 65, № 4. P. 353–368
13. Guyer P. *Kant and the Claims of Taste*. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. 424 p.
14. Guyer P. The Harmony of the Faculties Revisited. Guer, P. *Values of Beauty: Historical Essays in Aesthetics*. Cambridge : Cambridge University Press, 2005. P. 77–109.
15. Guyer P., Allison H. E. *Dialogue: Paul Guyer and Henry Allison on Allison's Kant's Theory of Taste*. *Aesthetics and Cognition in Kant's Critical Philosophy* / Ed. R. Kukla. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. P. 111–137.
16. Guyer P., Wood A. Introduction. *Kant I. Critique of Pure Reason* / trans.: P. Guyer, A. Wood. Cambridge : Cambridge University Press, 1998. P. 1–73.
17. Hanna R. Kant's Theory of Judgment. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2018 Edition) / Ed. E. N. Zalta. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/kant-judgment/> (Last accessed: 21.09.2019).

18. Heidegger M. Kant And the Problem of Metaphysics / trans.: J. S. Churchill. Bloomington : Indiana University Press, 1968. 255 p.
19. Henrich D. Aesthetic Judgment and the Moral Image of the World: Studies in Kant. Stanford, California : Stanford Univ. Press, 1995. ix, 99 p.
20. Henrich D. On the Unity of Subjectivity. Henrich D. The Unity of Reason: Essays on Kant's Philosophy / trans.: J. Edwards, L. Hunt et al. Cambridge, Mass. ; London : Harvard University Press, 1994. P. 17–54.
21. Johnson M. L. Kant's Unified Theory of Beauty. The Journal of Aesthetics and Art Criticism. 1979. Vol. 38, № 2. P. 167–178.
22. Kant I. Critique of Pure Reason / trans.: P. Guyer, A. Wood. Cambridge : Cambridge University Press, 1998. 785 p.
23. Kant I. Einleitung in die Kritik der Urteilkraft (1. Fassung). URL: <http://www.zeno.org/Philosophie/M/Kant,+Immanuel/Einleitung+in+die+Kritik+der+Urteilkraft+%5B1.+Fassung%5D/VIII.+Von+der+%C3%84sthetik+des+Beurteilungsverm%C3%B6gens> (Last accessed: 21.09.2019).
24. Kant I. Foundations of the Metaphysics of Morals / trans.: L. W. Beck. Indianapolis, Bobbs-Merrill : Library of Liberal Arts, 1959. xxv, 92 p.
25. Kant I. Kritik der Urteilkraft. I. Kant. Werke in zwölf Bänden / Ed. W. Weischedel. Band 10. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1977. 472 S.
26. Makkreel R. A. Imagination and Interpretation in Kant: The Hermeneutical Import of the Critique of Judgment. Chicago : The University of Chicago Press, 1994. 187 p.
27. Palmer L. A Universality Not Based on Concepts: Kant's Key to the Critique of Taste. Kantian Review. 2008. Vol. 13, № 1. P. 1–51.
28. Palmer L. Kant and the Brain: A New Empirical Hypothesis. Review of General Psychology. 2008. Vol. 12, № 2. P. 105–117.
29. Petitot J. Choix et croyance: vers une logique de l'idéal. On Believing. De la croyance. Epistemological and Semiotic Approaches / Ed.: H. Parret. Berlin ; Boston : De Gruyter, 2016. P. 237–266.
30. Rogerson K. F. The Problem of Free Harmony in Kant's Aesthetics. Albany : State University of New York Press, 2008. ix, 134 p.
31. Terzi P. «Through Königsbergian Mists»: What Derrida Found in Kant's Third *Critique*. Kant's «*Critique of Aesthetic Judgment*» in the Twentieth Century (Forthcoming) / Eds. S. Marino, P. Terzi. Berlin-New York : De Gruyter. 2020.
32. Wenzel Ch. H. An introduction to Kant's aesthetics: core concepts and problems. Malden, MA : Blackwell Publishing Ltd, 2005. 183 p.
33. Wilson D. «The Key to the Critique of Taste»: Interpreting §9 of Kant's Critique of Judgment. *Parrhesia*. 2013. № 18. P. 125–138.

34. Wilson R. Subjective Universality in Kant's Aesthetics. Oxford: Peter Lang, 2007. 236 p.

35. Словосполучення «необхідне й універсальне», що як стабільна формула нерідко з'являється на сторінках кантівських текстів, за своєю значущістю і структурою (поєднання двох фундаментальних предикатів знання, апелювання до яких має характер вимоги) нагадує картезіанську формулу «яснота і виразність». Безпосереднє зіставлення двох формул дає можливість помітити важливий зсув від повноти і конкретності, властивих картезіанській інтенції, до кантівського орієнтування на можливість. Ці тренди поєднуються в межах феноменологічної концепції Е. Гусерля, сприяючи конституюванню трансцендентальної очевидності.

36. Сам Кант, як і дослідники його філософії, використовують обидва терміни: Erkenntniskräfte та Erkenntnisvermögen відповідно (в англійських перекладах – cognitive powers та faculties). Щодо перекладу першого з означених термінів, українська мова надає можливість вибору між варіантами «спроможності» та «сили». Відомий український кантознавець і перекладач Віталій Терлецький використовує термін «сила» (або, відповідно, сили), в тому числі і в перекладі самої назви третьої «Критики». Крім того, як сам Кант, так і його інтерпретатори (наприклад, Пол Гаєр), використовують також словосполучення «ментальні (душевні) спроможності (сили)».

37. У названій праці Венцель торкається ще одного важливого аспекту, пов'язаного зі специфікою трансцендентальної універсальності, а саме: проблеми співвідношення універсального й сингулярного.

38. Цей аспект універсальності є питомих також і для першої «Критики», а загалом – для кантівської системи в цілому, однак у даному разі йдеться про специфіку його репрезентації у межах концепції вільної гри.

39. Почасті перекривання теоретичної і практичної царин, здійснюване на теренах здатності судження, є корелятивним тому перекриванню, якого виображення і розсуд зазнають у межах вільної гри.

40. Проблема гіпер-формалізму буде досліджено в наступній статті, присвяченій деридианській квазі-рецепції Кантової концепції. Натомість означена проблема взаємозв'язку чистоти і універсальності, що оприявнюється на ґрунті вільної гри, є темою для окремого аналізу, тому наразі обмежимося тільки її фіксацією.

41. Міра значущості цієї концепції для Кантової філософії загалом і естетичної теорії, зокрема, є прямо пропорційною ступеню її складності та недопроясненості. Як відзначає Гайєр, «поняття гармонійної вільної гри виображення і розсуду є неясним [obscure]» [14, с. 78]. Що однак не варто розглядати як простий вияв Кантової недбалості. Так, Елісон (за словами Гаєра) стверджує про «сутнісно невизначувану природу поняття вільної гри

[15, с. 124]. Певною мірою саме прагнення універсальності, як у смислі загальної значущості концепції, так і в аспекті її змісту (спрямованості її задуму на конституювання та прояснення універсальності певного типу), є причиною такої неясності, яка нерідко є супутником всеохопності.

42. Переклад цитат з «Критики сили судження», включно з перекладом самої назви, люб'язно наданий автору паном Віталієм Терлецьким, перекладачем українською мовою третьої «Критики», що незабаром вийде друком.

43. Слово «загальне», обране паном Терлецьким, є точним, безпосереднім відповідником німецького *allgemein*. Утім, у контексті даного дослідження важливим є збереження і наголошення синонімічного зв'язку цього терміна з поняттям «універсальне», який ми надалі позначатимемо в усіх відповідних місцях цитування. До слова, англійські переклади Канта оперують словом *universal*, а не *general*, що також може бути підтвердженням легітимності тлумачення кантівського *allgemein* саме в значенні «універсальне». Сам Кант, наскільки нам відомо, не вживав німецьку кальку латинського *universalis*, послуговуючись лише автентичним прикметником. Проблема відмінності між ідеями універсального і загального, зокрема у межах трансцендентального дискурсу Канта і Гусерля, є окремим питанням, що потребує самостійного дослідження. Узагальнюючи, розглядатимемо в межах цієї статті кантівське *allgemein* як аналог «універсального».

44. Пан Терлецький у своєму перекладі використовує прикметник «свобідний» (замість поширенішого «вільний») і, відповідно, словосполучення «свобідна гра». Такий вибір має безперечний сенс з погляду термінологічної точності, оскільки зберігатиме зв'язок з важливою, зокрема й особливо для кантівської філософії, категорією свободи. Відтворюючи в цитатах з третьої «Критики» версію перекладача, в усіх інших випадках ми пропонуватимемо більш звичний варіант: «вільна гра», з огляду на відсутність у нашому тексті будь-яких конотацій, пов'язаних власне з поняттям свободи і, отже, на безпечність використання звичної лексики.

45. Крім того, Ханна стверджує, що «Так само, як розсуд і чуттєвість є підпорядкованими [*subserved*] висхідній [*bottom-up*] пізнавальній обробці виображення, вони, своєю чергою, також є підпорядкованими [*superserved*] низхідній [*top-down*] пізнавальній обробці здатності «розуму»» [17]. Таким чином, простежується цікава кореляція між виображенням і розумом як «двома стовбурами» універсальності (якщо скористатися метафорою Канта), під які можуть підводитися ті самі пізнавальні здатності – чуттєвість та розсуд, зазначаючи в цих двох різних доменах універсальності відмінного ефекту. Показово, що ми стикаємося із ситуацією так би мовити подвійної універсальності (що не може бути редукована до єдиної, оскільки кожен зі

«стовбурів» репрезентує відмінні порядки), яка узгоджується з гіпотезою про специфіку трансцендентального універсалізму (гіпотезою, що є концептуальним тлом даного дослідження). За допомогою стилістичного рішення (контрасту префіксів *sub-* та *super-*) Ханна підкреслює протилежність напрямів так би мовити «динамічної» універсалізації: знизу вгору – коли агентом універсальності виступає виображення, згори донизу – коли йдеться про універсалізуючу функцію розуму.

46. Замість того, щоб предикувати характеристику «спільного кореня» спроможності виображення, Генріх приписує подібного роду універсальність апперцепції, оскільки «структура, утворена здатностями розуму, є визначеною за допомогою структури фінітної самосвідомості, тобто, за допомогою апперцепції та її категорій. У такому сенсі, апперцепція, а не виображення є, в Кантових термінах, «кореневою здатністю» (*radix!*) (A 114)» [20, с. 31]. При цьому не виникає зв'язку з універсалізмом, так би мовити, субстанційним, альтернативою якого по суті і є трансцендентальний «універсалізм відношення». Адже трансцендентальна свідомість (і апперцепція як її фундаментальна характеристика) за означенням має функціональну природу, конституюючись і визначаючись на тлі і в процесі синтезів-розрізнянь.

47. Важливо уточнити, що в даному разі йдеться саме про інакшість порядку, а не сутності; інакшість за функцією і статусом всередині системи власне пізнавальних здатностей, а не, так би мовити, за епістемологічною природою. Адже за своєю функцією по відношенню до об'єкта гетерогенними є саме чуттєвість і розсуд (в термінах Генріха, «Чуттєвість і розсуд є відмінними у їхній презентації феномена» [20, с. 30]). Саме цей факт і потребує «іншої інакшості» виображення як посередника між відмінностями: посередника, що до певної міри міг би «стирати» або принаймні пом'якшувати радикальність такої гетерогенності. Зауважимо, що на тому рівні розрізнення, на якому йдеться про гетерогенність чуттєвості й розсуду, виображення як раз є «пізнавальною здатністю, що містить у собі елементи кожної з базових дуальних здатностей» [17].

48. (1) Між посередницьким статусом виображення, з одного боку, та його належністю до чуттєвості і зумовленістю розсудом – з іншого; (2) безпосередньо між належністю виображення до чуттєвості і його зумовленістю дією розсудом на останню.

49. З огляду на проєктивність та можливість трансцендентального мислення взагалі, що, зокрема, відбивається і на специфіці конституюваного ним універсальності, яка відтак має природу принципу, ідеї, перспективи, інтенції – тобто, процесу (в широкому значенні цього поняття), на відміну від завершеної і звершеної дійсності.

50. Зі значними застереженнями можна зауважити, що в певних аспектах і контекстах ідея виображення за метонімічним принципом репрезентує ідею трансцендентального.

51. Звісно, концепція вільної гри не є єдиним випадком такого зсуву: найвідоміший зразок відношення між виображенням та розсудом у межах кантівської філософської системи – концепція схематизму, представлена в Першій критиці. Зіставлення схематизму і вільної гри є, однак, предметом самостійного дослідження. Тому в межах даної роботи ми обмежимося розглядом концепції вільної гри, залишивши для подальших розвідок сюжет стосунку виображення та розсуду у відповідному розділі «Критики чистого розуму» та його кореляції з концепцією вільної гри.

52. (1) Оскільки, згідно зі специфікою трансцендентального універсализму, кожен наступний порядок відношення працює на «розширення» універсальності – її так би мовити «до-конституювання»: з огляду на пріоритетність для трансцендентального мислення виміру можливості, відкритість і проєктивність легітимно можуть розглядатися як характеристики трансцендентальної універсальності. (2) Враховуючи, що розсуд сам по собі є саме тією спроможністю або силою, що відповідає за можливість універсальності.

53. Звісно, потрібна структура «чуттєвість-виображення-розсуд» також не передбачає редукції до «середньої ланки» (всупереч Гайдегеровим намаганням представити ситуацію в такому світлі) і залишає актуальним аспект відмінності, опираючись імплікаціям так би мовити «моністичного» універсализму. Проте інакшість статусу виображення в цій трійці – статусу зв'язки – все ж зберігає за ним параметр непротиставності нічому іншому, що рівною мірою може вести як до сингуляризації, так і до універсальності в її традиційному розумінні (такої універсальності, що «знімає» і підпорядковує будь-яку інакшість).

54. В українському перекладі аналогом англійського словосполучення «mental state» є «стан душі».

55. У цьому трансцендентальне пізнання протиставляє себе як раціоналізму, так і емпіризму, кожен з яких визначає домінантним лише один з полюсів, що тягне певні обмеження, неузгодженості й неповноту відповідної епістемологічної системи.

56. Певні особливості стосунку між пізнавальними спроможностями будуть висвітлені нижче, в контексті розгляду проблеми симетрії / асиметрії їхнього балансу в умовах вільної гри.

57. Для Канта характеристика гармонійності стосовно вільної гри є такою визначальною, що, одного разу зазначивши про «гармонійну гру двох здатностей пізнання» [23], в іншому місці він використовує редуковану

формулу: «гармонія здатностей пізнання» [25, с. 89], на яку і спирається Гаєр. Утім, характеристика вільної гри як гармонії не є вичерпною. Так, Елісон експліцитно розрізняє гармонію і гру [1]. Він демонструє, що можливі як вільна гра без гармонії (в ситуації, коли «результатом вільної гри є стан дисгармонії»), тобто у випадку «негативного судження смаку» [1, с. 117], так і гармонія без гри («в ординарних пізнавальних судженнях, але особливо в судженнях досконалості. Адже в останньому випадку гармонія базується на визначеному понятті об'єкту» [1, с. 117]).

58. Хоча коректніше казати про зменшення обмеженості порівняно зі звичайними пізнавальними судженнями: адже йдеться не про хаотичну довільність, а лише про певну відкритість і незавершеність.

59. Своєю чергою, актуальність проблеми універсального, з якою виявляється зчепленою тема пізнання, не може бути поставленою під питання допоки йдеться про трансцендентальний вимір міркування.

60. При цьому варто згадати, що у межах цього самого дослідження (двадцятьма сторінками раніше) Венцель наголошує на тому, що «Універсальність є частиною самого уявлення» [32, с. 27].

61. Співвідношення понять ментального (душевного) стану і уявлення в Кантовому дискурсі є окремою темою, що є предметом самостійного розгляду.

62. Так, залишається не до кінця зрозумілим, (1) яким чином співвідносяться ментальний стан і уявлення, (2) чи вільна гра належить самому цьому ментальному стану або навіть може бути з ним ототожнена – чи являє собою окремий концептуальний елемент, (3) чи йдеться про два різні ментальні стани, один з яких набуває універсальності через таке відношення до пізнання, що віднаходиться в іншому ментальному стані – котрий, своєю чергою, подibaється у взаємовідношенні спроможностей уявлення: в іншому випадку – якщо йдеться про той самий ментальний стан – у венцельських роздумах має місце коло, оскільки, схематично, він у такому разі відношення між А і В намагається віднайти в А (до речі, неоднозначність цього моменту підсилюється фактом застосування Венцелем відмінних синонімічних словосполучень на позначення поняття «ментального стану»: «mental state» та «state of mind», останній варіант – у цитуванні Канта, згідно з перекладом Гаєра); (4) чи має місце корелятивність відношень між уявленням та пізнанням, з одного боку, та виображенням і розсудом – з іншого; (5) нарешті, чи йдеться тільки про відношення даного уявлення до пізнання, завдяки якому ментальний стан опосередковано здобуває універсальність, чи останній також стосується пізнання в певний власний спосіб. Також важливою темою для подальших роздумів є подвійне відношення, імпліковане Кантом у процесі опису стосунку ментального стану, що пре-

тендує на універсальність, до пізнання: відношення-1 – між «спроможностями уявлення»; відношення-2 – що за допомогою цих спроможностей (які перебувають у відношенні) має місце між «даним уявленням» і «пізнанням взагалі». Незаважко впізнати у посередницькій функції спроможностей пізнання, або, ширше, спроможностей уявлення (які, разом з конституйованим у процесі їхнього взаємовідношення ментальним станом, уможливають відношення між «даним уявленням» і «пізнанням взагалі»), котре, власне, і визначає шукану універсальність естетичного судження) так би мовити «фігуру універсальності», що сама має універсальне значення для «Критики сили судження» і репрезентується як функцією виображення, так і власне статусом третьої «Критики» в системі трьох Кантових «Критик». Також хотілося б підкреслити, що вкладена система відношень є властивою рисою трансцендентального дискурсу і водночас важливим засобом конституювання трансцендентального універсалізму. Оскільки означені спроможності пізнання (уявлення) – це і є виображення і розсуд, тобто, елементи, що входять до вільної гри, то, таким чином, можна прийти до висновку, що вільна гра також являє собою чергову репрезентацію означеної фігури універсальності, дискурсивно втіленої Кантом у квазі-метафорі «середньої ланки».

63. У даному контексті не має значення, яким чином співвідносяться між собою ці концепти.

64. Зауважимо, що процитована вище теза Канта щодо залежності універсальності уявлення (відповідно, і спроможності уявлення) від факту відношення останнього до пізнання має більш загальний характер, будучи валідним для всіх ланок кантівської філософської системи. У даному разі нас цікавитиме його естетична специфікація.

65. Більш за те, Венцель окремо підкреслює, що «Вище цитований вираз «для пізнання взагалі», *zum Erkenntnis überhaupt*, не має розумітися як такий, що відсилає до цього або іншого «пізнання взагалі», як ніби мало місце багато «пізнань взагалі». Німецьке «*zum*» у «*zum Erkenntnis überhaupt*» може бути прочитане як «*zu einem*» (для якогось пізнання взагалі [for a cognition in general]), або як «*zu dem*» (для певного пізнання взагалі [for the cognition in general]). Але, хоч би як ми його прочитували, є лише одне «пізнання взагалі» [32, с. 50].

66. Пагінація наведених Палмер кантівських цитат відповідає виданню англійського перекладу «Критики сили судження» Вернером Плюаром 1987 р.

67. Але певною мірою і від упередженості його прочитання, зумовленої тими чи іншими інтенціями та преференціями інтерпретатора. Так, у цитованому Палмер кантівському фрагменті йдеться про відсутність не

пізнання, а «окремого правила пізнання», що, може сприяти не лише підважуванню пізнання, але рівною мірою і його універсалізації.

68. Як однієї із запорок універсальності в такому її розумінні, яке постулюється й досліджується в даній розвідці.

69. Концепт (поняття) є зонайменше однією з конститутивних складових пізнання в кантівській трансцендентальній епістемології: *de facto* в Кантовій концепції нерідко дається взнаки пріоритетність понять щодо споглядань.

70. Див. с. 7 даної праці, де викладаються основні засади цього стосунку в ракурсі трансцендентального універсалізму.

71. За допомогою поняття «гіпер-формалізм» ми характеризуємо один із вагомих деконструкційних засобів, що полягає в гіперболізації формального («синтаксичного») виміру за допомогою деконструкції змісту (яка не зводиться ні до його узагальнення, ні до його редукції). Серед засобів конституювання гіпер-формальності можна виокремити «очищення» принципу від його (можливих) інстанціцій (згадаємо такі фігури деридианського дискурсу, як «подієвість без події», «месіанство без месіанізму» тощо), а також застосовування до концептів (що, як такі, вже належать до царини формального) принципу автореферентності (наприклад, тематизація таких структур як *метафора метафори, етика етики, питання до питання* і т.п.).

72. Використання лапок тут має застерігати від впадіння в метафізичну онтологію. Власне, кантівський дискурс, на противагу метафізичному словнику, оперує поняттями на кшталт «здатності» і «спроможності», уникаючи нелегітимних гіпостазувань.

73. Імплицитно та опосередковано відповідь (чи відповіді) на це питання екстраполюються на питання кваліфікації вільної гри як пізнання, як не-пізнання чи як пізнання і не-пізнання водночас. Вочевидь останній варіант відповідає симетрії у відношенні виображення й розсуду, перший – переважанню розсуду і другий – переважанню виображення. Таку аналогію можна провести, розглядаючи визначення стосунку вільної гри до пізнання як проєкцію позиціонування статусів виображення та розсуду. Водночас, рухаючись у зворотному порядку (висновуючи симетрію чи асиметрію в статусі спроможностей, що беруть участь у грі, з їхньої позиції в пізнанні), ми знов таки опиняємося перед альтернативою. Якщо спиратися на гіпотезу про рівний статус спроможностей виображення і розсуду в межах пізнання і для цілі пізнання (чуттєвість ми в даному випадку не розглядаємо, оскільки вона не вступає до вільної гри безпосередньо), то, відповідно, це означатиме, що саме їхня рівнозначущість у грі відповідатиме структурі пізнання; крім того, така ситуація дає можливість вписати вільну гру повні-

стю в рамки пізнання. Якщо все ж таки розсуд опиняється в пріоритетній позиції в структурі пізнання, то, якщо при цьому ми продовжуємо розглядати вільну гру як тип пізнання, це тягне асиметрію у статусі та-або функції спроможностей у бік розсуду; або, якщо ми не тримаємося за прив'язку вільної гри виключно і повністю до пізнанняєвої царини, то когнітивна пріоритетність розсуду над виображенням тягне підважування чистоти пізнанняєвої природи вільної гри, її доповнення аспектами «не-пізнання». Що стосується виображення, то воно не отримує когнітивної прерогативності над розсудом, попри важливість її функції як «середньої ланки» в структурі, так би мовити, «когнітивного апарату». Тому незалежно від того, приймаємо ми рівний статус спроможностей чи переважання розсуду в дискурсі пізнання – у випадку, якщо все ж має місце пріоритетність виображення в рамках вільної гри, остання таким чином виходитиме за межі пізнання: як його обмеження або як його розширення. Звісно, дана кореляція є більш нюансовано складною і потребує окремого дослідження. Адже виображення експліцитно визначається Кантом як пізнавальна спроможність, і отже, поставлені тут питання можуть стосуватися радше імпліцитних моментів і, так би мовити, «маргіналії» Кантового дискурсу, працюючи з певними натяками і недомовками. Тут ми лише хотіли вказати на момент кореляції між проблемами симетрії / асиметрії статусів спроможностей та кваліфікації вільної гри як пізнання / не-пізнання як такий, що забезпечує цілісність і взаємоузгодженість різних сюжетів стосовно питання універсальності, порушуваних у даному досліджуванні.

74. Згадаємо ще раз пояснення Ханни, в якому він інтерпретує кантівський підхід до взаємостосунків між спроможностями: «Принаймні в принципі... виображення виступає посередником між розсудом та чуттєвістю в силу того, що воно є незалежною третьою базовою пізнавальною здатністю [сaracity], що містить у собі елементи кожної з базових дуальних здатностей» (курсив мій. – А. І.) [17].

75. Нагадаю, що попередній момент гіперболізації універсальності було віднайдено в ідеї пізнання взагалі, властивого вільній грі, адже просто пізнання як таке у трансцендентальній системі координат вже характеризується універсальністю.

76. Елікор наголошує на щонайменше неординарності такого словосполучення, принаймні в рамках кантівської системи координат: «На перший погляд, термін «суб'єктивна універсальність» видається самосуперечливим». При цьому поняття вільної гри він розглядає як «ключ до узгодження суб'єктивності та універсальності» [7].

77. Як зазначає Аталай, «оскільки поняття необхідності є абстрактним та концептуальним, ідея естетичного судження видається парадоксальною,

оскільки естетичне судження завжди є суб'єктивним та неконцептуальним» [2, с. 44]. А поняття про необхідність, своєю чергою, для Канта є майже нерозривним з ідеєю універсальності.

78. Зрештою, вже на рівні цієї здатності до передавання, що протиставляється простій присмності відчуття (остання має тільки «приватну значущість» [25, с. 131]), вбачається потенціал сходження від суб'єктивності до об'єктивності, «синхронізованого» зі сходженням від партикулярності до універсальності. Адже, як відомо, у межах кантівської концепції виключно з відчуттям / почуттям виявляються пов'язаними суб'єктивні уявлення, на відміну від уявлень об'єктивних, що мають стосунок до пізнання (відчуття тут необхідно відрізнити від чуттєвості як однієї з пізнавальних спроможностей, що є джерелом, відповідно, об'єктивних уявлень: споглядань). Таким чином, прив'язуючи універсальність до пізнання – і відповідно до уявлень, що стосуються пізнання [25, с. 131] – Кант тим самим позбавляє суб'єктивні уявлення права на універсальність, і можливість їх первинності власне і заперечується на початку 9-го параграфу третьої «Критики» через неспроможність до універсальності.

79. Те, що здатність до передавання виявляється фундаментальним чинником універсальності, відповідає означеному ґрунтуванню трансцендентального універсалізму на факторі відношення (поруч із відмінністю) та вказує на окремий його (відношення) аспект.

80. Попри деяку нековирність, калька з англійського перекладу кантівського терміна *Mitteilungsfähigkeit* – *communicability*, видається нам дещо кращим рішенням у сенсі смислової точності порівняно зі словом «передавання», котре, втім, має прерогативу природності та автентичності для українського тексту.

81. На початку дослідження ми відзначали, що такий аспект універсальності є найбільш поширеним ракурсом її фіксації і тлумачення стосовно проблеми вільної гри.

82. Тоді як «ординарна» універсальність є фактично прив'язаною до однієї з них, а саме – до спроможності розсуду.

83. У своєму дослідженні кантівської естетики Рос Вілсон пропонує термін «як нібито» об'єктивність. Він зазначає, що «вимога суб'єктивної універсальності щонайменше видається такою, що містить у собі вимогу об'єктивної валідності, або як мінімум як-нібито-об'єктивної валідності» [34, 70]. У свій спосіб артикулює зазначену амбівалентність Жиль Дельоз: «об'єктивність естетичного судження є... [об'єктивністю] без поняття, або (що те й саме) його необхідність і універсальність є суб'єктивними» [6, с. 46].

84. Загалом, перекривання доменів суб'єктивності та об'єктивності і, як наслідок, деконструкція власне цієї опозиції, є властивою рисою трансценденталізму Кантового і Гусерлевого зразка, що переростає в квазі-трансценденталізм деридианської філософії. Репрезентативний випадок такого тренду становить феноменологія, що пропонує за допомогою радикальної редукції до суб'єктивності конституювати царину граничної об'єктивності. Власне ідея конституювання також втілює означену настанову, поєднуючи в собі риси конструювання (з боку свідомості) і прояснення (з боку предмету свідомості). Перекривання царин суб'єктивного й об'єктивного становить один з важливих моментів трансцендентального універсалізму. Дериди оприявнює в Кантовій естетиці певні аспекти функціонування суб'єкт-об'єктної опозиції, що антиципують феноменологічну модель її тематизації. Як відзначає П'єтро Терзі, описуючи і підсумовуючи деридианську позицію, викладену в тексті «Парергон», «Є не просто суб'єкт, що виносить судження про прекрасний об'єкт, але радше суб'єкт, що входить до рефлексивного само-відношення за посередництвом суб'єктивного уявлення, що виникає безпосередньо з парадоксального «естетичного не-існування» зовнішнього об'єкта. Пара «суб'єкт/об'єкт» є таким чином вписаною всередину самого суб'єкта. Утім, згідно з Дериди, як суб'єкт, так і об'єкт тут є суто формальними, позбавленими рис феноменального існування, *«mises en crypte»*» [31, с. 10]. Звісно, термін «феноменальне» тут вживається Дериди найпершим чином у кантівському значенні. Однак загальний феноменологічний контекст резюмованого Терзі фрагменту імплікує, відповідно, феноменологічні конотації тлумачення зазначеного терміна і може вказувати на приховану критику недореалізованості гусерлівського проекту: феноменологічне *epoche*, за своїм задумом спрямоване на тезу існування, виявляється відтак насправді реалізованим не у феноменологічному дискурсі – який *de facto* продовжує утримувати зв'язок з екзистенцією (як показує деридианська критика), а в межах Кантового естетичного проекту, з огляду на вимоги незацікавленості і, отже, певної нейтральності, що висуваються щодо суб'єкта естетичного судження.

85. І виображення як своєрідного «міксу», до якого входять також і розсудні моменти. Загалом, медіативна функція виображення стосується також його проміжного – а отже, певною мірою, сполучного – положення між об'єктивністю та суб'єктивністю. Цей момент видається нам важливим, оскільки саме положення є властивим вільній грі в цілому, елементом якої є виображення. Утім, детальне дослідження цього питання потребує самостійної розвідки. Спрощуючи, можна гіпотетично зазначити, що участь виображення у вільній грі є одним із факторів, що спричиняє до перекривання на її теренах суб'єктивного та об'єктивного доменів.

86. Термін «фіктивна» тут виходить за межі простої характеристики, набуваючи концептуального значення: адже з цариною фіктивного є сутнісно пов'язаним порядок естетичного, а ширше – вимір *als-ob* взагалі (значення якого в Кантовому трансценденталізмі не обмежується естетичним дискурсом). Проблема фіктивності й фікції («fiction») є важливою темою для деридианської квазі-трансцендентальної філософії, зокрема в контексті аналізу кантівської естетики.

87. Ступінь запровадженої грою універсальності радше змушує рухатись у протилежному напрямі: так, Елісон, за словами Гаєра, вважає, що «сутнісно невизначувана природа поняття вільної гри означає, що ця вільна гра виражає раціональну ідею надчуттєвого, і, отже, що досвід прекрасного... завжди є вираженням ідеї розуму» [15, с. 124].

88. Певною мірою властиву вільній грі свободу від поняття можна аналізувати до фактору незацікавленості, що, згідно з кантовою концепцією, є одним з визначальних чинників естетичного дискурсу. Загалом Кант визначає незацікавленість та універсальність як два відмінні «моменти» естетичного судження (див. [25, пар. 1–9]). Утім, нам здається доцільним розглядати незацікавленість як модус, чинник або «момент» універсальності. Зрештою і два інші моменти – доцільність та необхідність – також здаються підпорядкованими мотиву універсальності.

89. Дотримуючись встановленої аналогії, можемо визначити «пізнання взагалі» як «пізнання без поняття», простір якого, між іншим, є «простором Ідей розуму», за визначенням Дж. Бенінгтона [4, с. 213]. Таким чином, формула «пізнання без поняття» не лише схоплює сутність універсалізму вільної гри (і на її засадах – Кантової естетики в цілому), а й увиразнює питання пов'язаності естетичного судження з цариною розуму, яке вже артикулювалося вище в зв'язку з питанням кореляції між виображенням і розсудом, а також імплікувалося цитованою тезою Гаєра про вираження ідеї розуму досвідом прекрасного.

90. Якщо довіряти кантівському способу висловлення як такому, що відповідає його концептуальним задумам і інтенціям, то має місце і зворотна детермінація: поруч із формальністю доцільності, йдеться також про доцільність (фіналізм) форми [25, с. 138]. Репрезентована цією конкретною парою понять фігура думки, що, водночас, і замикає, і виповнює, і (потенційно) проблематизує стосунок між двома концептами, в певний спосіб виступає чинником універсальності. Вона загалом є типовою для трансцендентального способу міркування і виявляється гіперболізованою в межах філософських дискурсів Гайдегера і Деріда. Приклад подібної мисленнєвої структури ми бачили вище, оприявнюючи базування універсальності ментального стану на факторі дотичності до пізнання такого уявлення, що са-

ме, своєю чергою, цим ментальним станом зумовлюється. Однак Гаєр критично ставиться як до самої цієї інверсії та заснованого на ній формалізму, так і до спроб ототожнення її елементів: «Чи є форма фіналізму фіналізмом форми»? [13, с. 195]. Як зазначає Марк Джонсон, «Гаєр ідентифікує Кантове «змішення» як нерозуміння вимог своєї власної позиції» [21, с. 170]. За словами Гаєра, «Можливо, кантівський формалізм... має своє коріння в інверсії термінів. Замість [слідувати] доктрині, згідно з якою естетичне судження має бути обмеженим формою фіналізму, що не зводить судження до «форми» в жодному звичайному сенсі – перцептуальному чи естетичному, Кант, здається, підміняє її доктриною, згідно з якою таке судження стосується фіналізму форми. Остання здається такою, що зводить судження до форми як протилежності змісту» [11, с. 58]. Таким чином, зауваги Гаєра фактично стосуються позбавлення універсальності, якого в аспекті форми знає естетичне судження за умови прийняття тези про «доцільність форми» в межах Кантової естетичної концепції.

REFERENCES

- Allison, H. E. (2001). *Kant's Theory of Taste: A Reading of the Critique of Aesthetic Judgment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Atalay, M. (2007). Kant's Aesthetic Theory: Subjectivity vs. Universal Validity. *Percipi*, 1, 44-52.
- Bennington, G. (2000). *Interrupting Derrida*. London; New York: Routledge.
- Bennington, G. (2017). *Kant On The Frontier: Philosophy, Politics, and the Ends of the Earth*. New York: Fordham University Press.
- Brandom, R. (2009). *Reason in Philosophy: Animating Ideas*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Deleuze, G. (1984). *Kant's Critical Philosophy: The Doctrine of the Faculties*. London: The Athlone Press.
- Elicor, P. P. E. (2016). Rethinking the Aesthetic Experience: Kant's Subjective Universality. *Spring Magazine on English Literature*. 2016. Vol. 2, No. 1. Retrieved from <http://www.springmagazine.net/kants-subjective-universality>
- Ginsborg, H. (1997). Lawfulness Without a Law: Kant on the Free Play of Imagination and Understanding. *Philosophical Topics*, 25 (1), 37-81.
- Ginsborg, H. (2018). Kant's Aesthetics and Teleology. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Retrieved from <https://plato.stanford.edu/entries/kant-aesthetics>
- Guyer, P. (1977). Formalism and the Theory of Expression in Kant's Aesthetics. *Kant-Studien*, LXVIII (1), 46-70.

Guyer, P. (1978). Disinterestedness and Desire in Kant's Aesthetics. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 36 (4), 449-460.

Guyer, P. (1997). *Kant and the Claims of Taste*. Cambridge: Cambridge University Press.

Guyer, P. (2005). *The Harmony of the Faculties Revisited*. In P. Guyer, *Values of Beauty: Historical Essays in Aesthetics*. Cambridge: Cambridge University Press (pp. 77-109).

Guyer, P. (2007). Free Play and True Well-Being: Herder's Critique of Kant's Aesthetics. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 65 (4), 353-368.

Guyer, P., Allison, H. E. (2006). Dialogue: Paul Guyer and Henry Allison on Allison's *Kant's Theory of Taste*. In R. Kukla (Ed.), *Aesthetics and Cognition in Kant's Critical Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press (pp. 111-137).

Guyer, P., Wood, A. (1998). Introduction. In I. Kant, *Critique of Pure Reason* (pp. 1-73) (P. Guyer, A. Wood, Trans.). Cambridge: Cambridge University Press.

Hanna, R. (2018). Kant's Theory of Judgment. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Retrieved from <https://plato.stanford.edu/entries/kant-judgment>

Heidegger, M. (1968). *Kant And the Problem of Metaphysics* (J. S. Churchill, Trans.). Bloomington: Indiana University Press, 1968.

Henrich, D. (1995). *Aesthetic Judgment and the Moral Image of the World: Studies in Kant*. Stanford, California: Stanford Univ. Press.

Henrich, D. (1994). On the Unity of Subjectivity. In D. Henrich, *The Unity of Reason: Essays on Kant's Philosophy* (pp. 17-54) (J. Edwards, L. Hunt et al., Trans.). Cambridge, Mass.; London: Harvard University Press.

Johnson, M. L. (1979). Kant's Unified Theory of Beauty. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 38 (2), 167-178.

Kant, I. (1959). *Foundations of the Metaphysics of Morals* (L.W. Beck, Trans.). Indianapolis, Bobbs-Merrill: Library of Liberal Arts.

Kant, I. (1977). *Einleitung in die Kritik der Urteilskraft* (1. Fassung). Retrieved from <http://www.zeno.org/Philosophie/M/Kant,+Immanuel/ Einleitung+in+die+Kritik+der+Urteilskraft+%5B1.+Fassung%5D/VIII.+Von+der+%C3%84sthetik+des+Beurteilungsverm%C3%B6gens>

Kant I. (1977). *Kritik der Urteilskraft*. In I. Kant, *Werke in zwölf Bänden*, Band 10. (W. Weischedel, Ed.). Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Kant, I. (1998). *Critique of Pure Reason* (P. Guyer, A. Wood, Trans.). Cambridge: Cambridge University Press.

Makkreel, R. A. (1994). *Imagination and Interpretation in Kant: The Hermeneutical Import of the Critique of Judgment*. Chicago : The University of Chicago Press.

Palmer, L. (2008). A Universality Not Based on Concepts: Kant's Key to the Critique of Taste. *Kantian Review*, 13 (1), 1-51.

Palmer, L. (2008). Kant and the Brain: A New Empirical Hypothesis. *Review of General Psychology*, 12 (2), 105-117.

Petitot, J. (2016). Choix et croyance: vers une logique de l'idéal. In H. Parret (Ed.), *On Believing. De la croyance. Epistemological and Semiotic Approaches* (pp. 237-266). Berlin; Boston: De Gruyter.

Rogerson, K. F. (2008). *The Problem of Free Harmony in Kant's Aesthetics*. Albany: State University of New York Press.

Terzi, P. (2019). «Through Königsbergian Mists»: What Derrida Found in Kant's Third Critique. In Marino, P. Terzi (Eds.), *Kant's «Critique of Aesthetic Judgment» in the Twentieth Century* (Forthcoming). Berlin-New York: De Gruyter.

Wenzel, Ch. H. (2005). *An introduction to Kant's aesthetics: core concepts and problems*. Malden, MA: Blackwell Publishing Ltd.

Wilson, D. (2013). «The Key to the Critique of Taste»: Interpreting §9 of Kant's Critique of Judgment. *Parrhesia*, 18, 125-138.

Wilson, R. (2007). *Subjective Universality in Kant's Aesthetics*. Oxford: Peter Lang.

Anna Ilyina

Candidate in Art criticism (Ph.D.), Doctoral candidate

H. Skovoroda Institute of Philosophy of the NAS of Ukraine

Kyiv, Ukraine, e-mail: husserliana2016@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4921-5777>

Kant's Conception of Free Play in Terms of Universality Problem and Its Critical Interpretation in Derridian Philosophy. First Paper: Implications of the Theme of Universal in «Free Play of Cognitive Powers» Conception of Immanuel Kant.

Abstract

Paper investigates Kantian conception of free play of cognitive powers – imagination and understanding – from the perspective of transcendental universality problem. In regard to Kant's philosophical system generally, a universalizing

---

capacity of third «Critique» is pointed, one of main topic of which is the free play problem. Essential characteristics of author's thematization of transcendental universalism are explicated as such that are based on principles of relation and difference and are concerned with a constitution of the order of hyper-universality. The author uncovers and analyses the parameters of universality implicated by a conception of free play. It is demonstrated in what way the initial universality of transcendental imagination turns out to be both challenged and hyperbolized in the course of the free play. The ambivalent position of the free play towards cognition is investigated. A concept of «als ob-cognition» is introduced to grasp the universalistic implications of «cognition in general», which is pertinent to the free play cognitive mode. A certain asymmetry between imagination and understanding in terms of free play is found out, namely, priority of the latter. The author explores inherent to the free play subjective universality and lays bare its intersubjective and quasi-objective premises. A concept of «als ob-objectivity» is employed, which designates the tendency towards universalization of universality itself and marks a universal dimension on the border of subjective and objective. It is noted that the importance of the problem of free play as one of the fundamental subjects of Kantian aesthetics is not limited to the framework of Kantian transcendentalism. Thematization and analysis of important aspects of the problem of universality, implied by the concept of free play, makes it possible to assert the general (universal) significance of the latter within the constitution of the transcendental discourse of universality in general and needs further study.

Key words: *free play, transcendental universality, imagination, understanding, cognition, «als ob-objectivity».*

Анна Ильина

*кандидат искусствоведения, докторантка Института философии им. Г. С. Сковороды, г. Киев, Украина, e-mail: husserliana2016@ukr.net
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4921-5777>*

Кантова концепция свободной игры в ракурсе проблемы универсальности и ее критическая интерпретация в дерридианской философии. Статья первая: Импликации темы универсального в концепции «Свободной игры познавательных способностей» Имануэля Канта.

Аннотация

В статье исследуется кантовская концепция свободной игры познавательных способностей – воображения и рассудка – в ракурсе проблемы трансцендентальной универсальности. Отмечается универсализирующий потенциал третьей «Критики», одним из определяющих сюжетов которой является проблема свободной игры, в отношении Кантовой философской системы в целом. Излагаются базовые параметры авторской тематизации трансцендентального универсализма как базирующегося на принципах отношения и различия и связанного с конституированием порядка гиперуниверсальности. Выявлены и тематизированы параметры универсальности, имплицитные концепцией свободной игры. Показано, каким образом исходная универсальность трансцендентального воображения оказывается в рамках свободной игры одновременно поставленной под сомнение и гиперболизированной. Исследована амбивалентная позиция свободной игры в отношении познания; с целью схватывания универсалистических импликаций релевантного свободной игре модуса познания – «познания вообще» – введен концепт «познание als ob». Установлена определенная асимметрия в рамках свободной игры между статусами воображения и рассудка, а именно – приоритетность последнего. Проанализирована специфика свойственной свободной игре субъективной универсальности, выявлены ее интересубъективные и квази-объективные посылки; применено понятие «als ob-объективности», характеризующее определенную тенденцию к универсализации самой универсальности, обозначая универсальное измерение на границе субъективного и объективного.

Ключевые слова: свободная игра, трансцендентальная универсальность, воображение, рассудок, познание, «als ob-объективность».